ШУПТУ СОҢГУЛДАЖЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 138 (6469). 1966 ч. июнь 12, воскресенье. Өртээ 2 көп.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ соңгукчулар-биле ужуражыышкыны

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежнев-биле ужуражыышкынга Бауман соңгулда округунуң алды муң соңгукчулары июньнуң 10-да Кремльдиң Съездилер ордузунга чыглып келгеннер.

Президиумда — эштер **А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, В. В. Гришин, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев,** Москваның болгаш найысылалдың Бауман районунуң партия, совет, хей-нийти организацияларының төлээлекчилери.

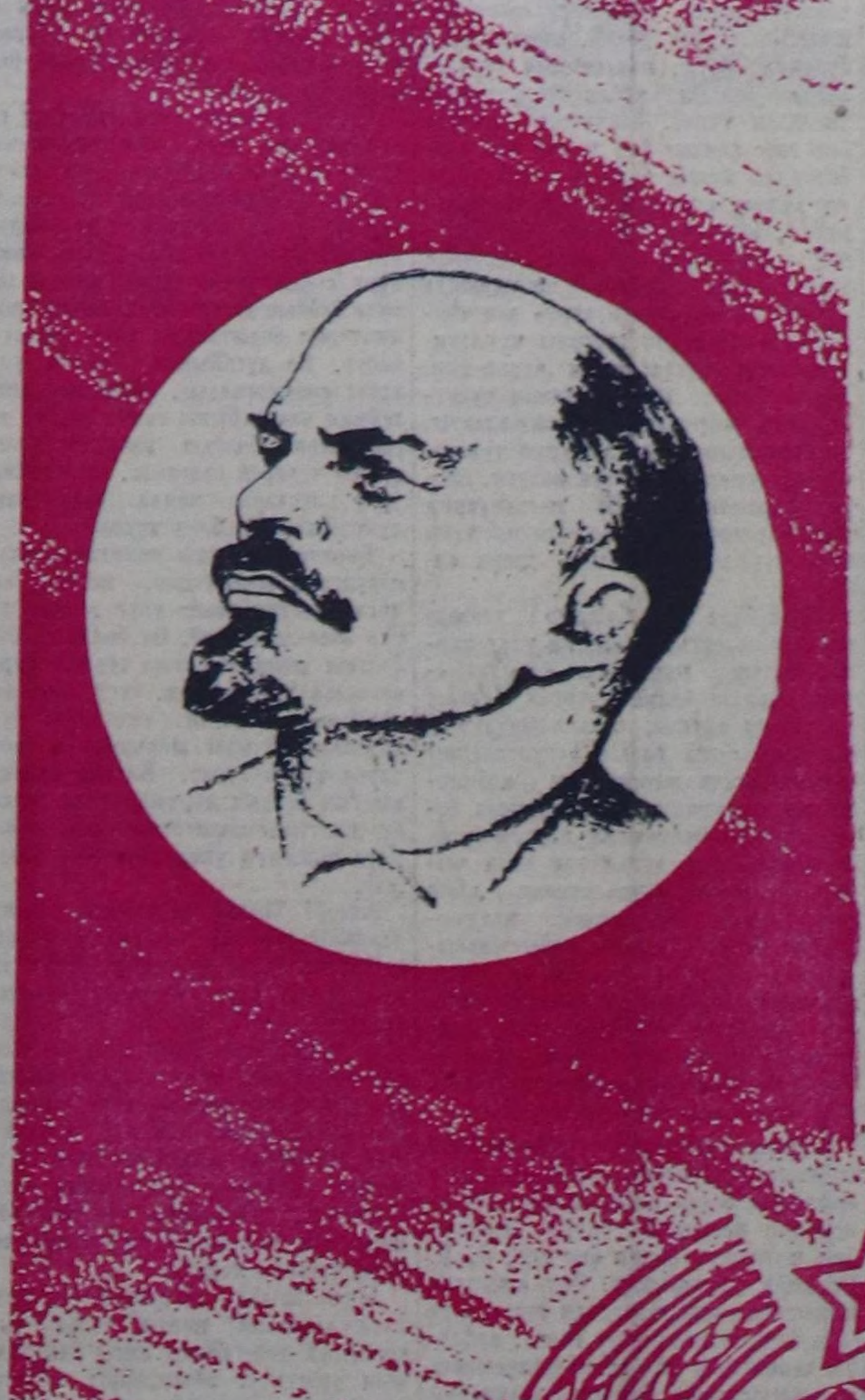
Хуралды СЭКП-ниң Бауман райкомунуң бирги секретары **П. А. Воронина** ажыткан. Бауман соңгулда округунуң бүдүрүлгелер болгаш албан черлериниң коллективтери Л. И. Брежневти ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр бир эп-сеткил-биле адааннар дээрзин ол чугаалаан.

Ооң соонда бүзүреттирген кижи — ССРЭ-ниң Химия үлетпүр министерствозунуң улуг инженери **С. С. Валуев** чүве чугаалаан. Совет кижилер Леонид Ильич Брежневти эки билир дээрзин ол демдеглээн. Коммунистиг партияның шынчы оглу Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга төлептиг кандидат. Бауман соңгулда округунуң ажылчы чоннары ону моон мурнунда-даа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан болгаш аңаа көргүскен бүзүрелди ол алдарлыы-биле шынзыткан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары дээш бадылавышаан, Бауман соңгулда округунуң соңгукчулары Коммунистер партиязы болгаш ооң дайынчы штавы—ленинчи Төп Комитет дээш бадылаарлар. Олар СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бадылаарлар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Краснохолмскиниң камвольн комбинадының аргыкчызы **Т. М. Пашлова,** Кедээ ажыл-агыйның Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының президентизи **П. П. Лобанов,** РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Моссоветтиң депутады **З. Н. Бойченко,** чиик үлетпүрнүң технологтуг институдунуң студентизи **Вячеслав Лопатин** олар соңгулда кампаниязы болза партияның XXIII съездизи-биле болдунган кайгамчык улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүң байдалында эртип турар-дыр деп, чугаалап турганнар. Дээди Советче моон мурнунда соңгулдадан бээр хөй чүве кылдынган, ынчалза-даа улам өндүр улуг перспективаларны XXIII съездиниң шиитпирлери ажыдып турар.

Сөөлгү чылдарда бистиң чуртувуска социалистиг демократия улам улуу-биле калбарган болгаш быжыккан дээрзин ораторлар демдеглээннер. Бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларынга ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң ролю өскен. ССРЭ-ниң Дээди Совединче соңгулдаларга соңгукчулар — коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер — чаңгыс аай блок болуп кирип турарлар. Партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эви ында херелденчээ-биле илереп турар. Бауман округтуң соңгукчулары боттарының бадылаашкыннарын Леонид Ильич Брежнев дээш бээрлер дээрзинге бүзүрелдиин чүве чугаалааннар илергейлеп турганнар. Июньнуң 12-де ол округтуң соңгукчулары, бүгү совет кижилер-биле бир демей, СЭКП-ниң политиказы дээш бадылаарлар.

Хуралга **Л. И. Брежнев** чүве чугаалаан, ону чыылганнар чылыы-биле уткааннар.

Улус далай дамдызы боор,
Улуг-Хемге төрүттүнген,
Кайгамчыктыг улуг чурттуң
Хамаатызы, эргелиг мен.

Амы бодум, аас-кежиим—
Ада-чурттуң хайырлалы.
Совет кижээ—меңээ чедер,
Соруктуг, күштүг чүве кайдал?!

Күзел бергеш: сылдыс чедер.
Хүнну безин чоокшуладыр,
Далай дожун эргизиптер,
Дагларны-даа кодуруптер.

Ындыг күштүг меңээ, сеңээ
Партиям, чуртум, чонум берген.
Ынчангаштың оларның дээш
Бадылаашкын берип тур мен.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Соңгулдага күш-ажылчы белектер

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Хову-Аксында амыдырал-хандырылга комбинадының коллективи эрткен 5 айларның бүдүрүлге планын 106.7 хуу күүсеткен. Даараныр цех комбинаттың бирги черин алган. Онаашкан ажылынга кызымак, ай планын доктаамал күүседип келгеннер мында хөй. Эрткен айның бүдүрүлге планын даараныкчылар Мария Долгих, Валя Болдырева, Тая Кайгародова, Нина Барашкова, Катя Түмен-Хөө олар 115—133 хуу күүсеткилээн.

Парикмахерская болгаш прокат пунктузу 250 рубльдиң планныг орулгаазын кииргеш, оналгазын эки күүсеткен. Прокат пунктузунуң эргелекчизи эш Катя Зинкеевич ажылын чайгы үеге таарыштыр тургузуп, майның планын 110 хуу күүсеткен.

О. КОРОДА.

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТЕН КЫСКА МЕДЭЭЛЕР

«Искра» колхозтуң баштаар чери мал чемин элбекшидер сорулга-биле сиген шөлдерин суггарар звеноларны тургускан. Саая Хаяның звенозу Белдир-Бажында 50 га черни, Монгуш Балганның звенозу Арыг-Бажында 10 ажыг гектар черни суггарган. Чайгы чер андарыкчылары 10 трактор-биле 500 га черни андарганнар.

* * *

Чадааннның автоажыл-агыйының коллективи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга күш-ажылчы чедиишкиннинг ужуражып турар. АТА-ның чолаачылары чартык чылда чүък сөөртүрүнүң планын беш ай иштинде күүседип, 86 муң тонна чүъкти сөөрткеннер. Чолаачылар ам автомашинаның эдилелин экижитпишаан, кывар-чаар материалдарны камнап ап турагш, үшкү кварталдың сөөртүлге планын ажыр күүседир дээш демисежип кирипкен.

КҮРҮНЕ-БИЛЕ ҮЗЕ САНАЖЫР

«Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырының Сенекте кыргылда пунктузун Чарита Шарап деп кыс удуртпушаан, учётчик-деңзичи хүлээлгезин күүседип турар. Он беш электри хачыга-ла эдикчи болгаш бизекчи кижини быжыглаан. Электри кыргылда агрегадында 74 электри хачы бар.

Тускай эртемниглер хойжулар-биле сүмелешкеш, хой кыргылдазының графиги тургускан. Чедиги хойжу бригаданың 200 хоюн баштайгы үеде агрегат кырган. Кыргыттынган хойларның бирээзинден-не 1,7 кг дүк алдынган. А. Санчай-оол, С. Уаутпей баштайгы дүктү шилип ылгааш, савалаан.

Кыргылданың планын ажыр, эки шынарлыг күүсеткени дээш кыргыкчыга 20 хуу немелде телевизорну бээрин совхоз дирекциязы доктааткан.

О. ТАВАА

ӨШКҮ КЫРГЫЛДАЗЫ ДООЗУЛГАН

Хой ажылдакчыларының мурнунга ам эң харысалгалыг ажыл — хой кыргылдазы чедип келген. Ол —хой ажылынга база бир дүжүт алыышкыны болур.

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң хойжулары бо ажылга белеткелдиг ужурашкан. Совхозтуң үш салбырында хойлар кыргыыр черлерни эде дераан болгаш ында электроагрегаттарны тургускан. Ооң-биле кады хачыларның бизин чидидип, дүктү арыг кылдыр алыр дээш арыг-шеверниң талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Ыраккы Акта бо хүннерде өшкү кыргылдазы доозулган. Нийтизи-биле 2700 өшкүлерни кыргаан болгаш бир өшкүден ортумаа-биле 650 грамм дүктү алган. Өшкүлер кыргылдазынга тускай хол хачылыг бригаданы тургускан турган. Ол бригада ам совхозтуң сарлыктарын кыргып кирипкен болгаш 200 сарлыкты чоокку хүннерде кыргып доозарлар.

Х. МОНГУШ.

ЧОНГА БАРААН БОЛУРУ — ПАРТИЯНЫҢ ДЭЭДИ СОРУЛГАЗЫ

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазы

Бистиң найысылалывыстың Бауман болгаш Киров районнарының ажылчы чоннары мени ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр депшиткеш, меңээ бедик алдар-хүндүнү көргүскен-дир деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Ол дээш бодумнуң өөрүп четтиргенимни бүгү чүрээмден илергейлээрин чөпшээрэп көрүңер. Силерниң округунарның соңгукчулары үшкү катап боттарының бүзүрелин меңээ көргүзүп турар-дыр дээрзин онза хүлээп көрүүшкүн-биле демдеглексеп тур мен. Меңээ көргүскен алдар-хүндүнү хамыктың мурнунда ленинчи партияга, ооң Төп Комитединге чоннуң бүзүрелин илереткени ол кылдыр, бистиң партияның бараан болуп турары өндүр улуг херээн чүүлдүгзүнүп турары кылдыр хүлээп көрүп тур мен.

Бистиң партия коммунистерни чонга эң-не ханызы-биле хүндүлелдиг болурунуң, аңаа бердингениниң угаан-бодалынга кижизидип турар. Бодунуң күш-ажылы-биле нийти херекке, бодунуң Төрээн чуртунга ажыктыг чүвени кылып турар-дыр сен деп медерелден улуг сеткил ханышкынын кижээ кым-даа берип шыдавас. Силерниң чагыгларыңарны күүседир, силерниң бедик бүзүрелиңерни шынзыдар дээш болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылыр мен дээрзин силерге бүзүредирин чөпшээрэп көрүңер, эргим эштер.

Бодумнуң соңгукчуларым-биле бадылаашкын хүнүнүң бүдүүзүнде, тодаргайлаарга, соңгулда мурнунуң кампаниязы херек кырында дооступ турар үеде кээп ужуражыр кылдыр байдал ынчаар таваржы берген-дир. Моон-биле холбаштыр соңгулдаларга белеткел талазы-биле бүгү ажылдар улуг көдүрлүүшкүн-биле, совет кижилерниң кайгамчыктыг идепкейлиниң байдалынга эрткен дээрзин демдеглексеп тур мен.

Соңгукчуларның чүгле боттарының депутаттарга кандидаттары-биле ужуражыышкыннарынга безин милли-он-милли-он совет кижилер киришкен-дир. Ол ужуражыышкыннарның чорудулгазында келир үеги депутаттарга чагыгларны кылгылаан, хөй үнелиг сүмелерни болгаш саналдарны чугаалаан, олар болза бодунуң ажыл-чорудулгазынга ажылчы чоннарның хереглелдерин болгаш негелделерин улам долузу-биле барымдаалап көөр талазы-биле Дээди Советке дузалаар.

Соңгулда мурнунуң кампаниязы улуг ужур-дузалыг болуушкун болган, ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенцияның, бүгү совет кижилерниң өзүп турар политиктиг идепкейиниң бүзүрелдиг херечизи чуртта ажыл-херектиң байдалынга, ооң делегей талазы-биле байдалынга, келир үеде бистиң планывыска хамаарышкан бүгү чүүлдерге оларның ханы ээ болган сонуургалдыының бүзүрелдиг херечизи болган.

Амгы соңгулда кампаниязының эң-не чугула болгаш характерлиг демдээ болза, ооң төвүнге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының идеяларының болгаш шиитпирлериниң турганы болур.

Бистиң партияның съездилери чурттуң амыдыралынга кезээде онза черни ээлеп, совет кижилерниң кичээнгейин кезээде хаара тудуп турган. Ооң ындыг болуру черле билдингир, чүге дээрге, партияның съездилери каш чылдарда, харын-даа төөгү талазы-биле бүдүн үелерде бистиң сорулгаларывысты, бистиң оруувусту тодаргайлап, Совет күрүнениң иштики хөгжүлдезинге болгаш даштыкы политиказынга угланыышкынны берип турар.

Чурттуң амыдыралында дөрт чылдың үезиниң, тодаргайлаарга херек кырында Дээди Советче сөөлгү соңгулданың болганындан бээр ол-ла хуусааның иштинде түңнелдерни XXIII съездиге кылган турган деп, оратор уламчылаан. Төп Комитеттиң политиктиг шугумун болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын. 1964 чылдагы октябрь болгаш ТК-ның ооң соондагы пленумнарының шиитпирлерин чүүлдүгзүнүп көргеш, съезд болза коммунистиг тургузуушкунну чайгылыш чокка бурунгаар шимчедир, совет кижилерниң амыдыралының доктаамал экижип турарын чедип алырынга, тайбыңның, хостаганың болгаш улустарның социал дөпшилгезиниң херээн камгалаарынга партияның болгаш чоннуң быжыг күзел-соруктуун илергейлээн.

Съездиниң шиитпирлери —бистиң партияның соңгулда платформазы харын ол болгай, эштер. Ол болза чоннуң чаагай чоруунуң болгаш аас-кежиниң, улуг совет Төрээн чурттуң күчүзүнүң болгаш чечектелиишкининиң дугайында сагыш салыышкыны-биле сиңникен. Ындыг платформа-биле партия соңгулдаже бүзүрелдиг баар. Совет чурттуң эгээртинмес бүгү девискээринде соңгукчулар ындыг платформа дээш боттарының бадылаашкыннарын бээр дээрзинге бүзүреп турар бис!

Соңгулдалар — ол дээрге коммунистерниң масса-биле харылзаазының кайы хире быжыының шылгалдазы хевирлиг болуп турар, а бадылаашкын — чоннуң күзел илередиишкининиң дээди хевири, партияның ажыл-чорудулгазының, ооң политиказының бүгү улустуң үнелээни-дир. Моон ужурунда бистиң партиявыс бодунуң улуузунга канчаар бараан болуп, бодунуң политиказынга ооң эрге-ажыктарын канчаар боттандырып турарыл дээр дугайында чүвени чугаалаарынга бисте бөгүн шуут чылдагаан бар болуп турар-дыр.

Амгы, ССРЭ-ниң Дээди Совединге санының талазы-биле чедиги соңгулдаларга, мурнундаазы-биле бир демей, коммунистер партия кежигүнү эвестер-биле эвилелдежип алган кирип турар. Соңгулда мурнунуң кампаниязынга коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң дугайында бо-ла чугаалай берген турар бис. Ынчалза-даа бир эвес эки боданыр болза, ол билиг улам улуг калбак шынарлыг болуп турар.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогу — ол болза херек кырында партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвилелиниң политиктиг илерелгези-дир. Күш-ажылчы чоннуң калбак массалары-биле коммунистерниң быжыг чаңгыс эви турбаан болза, 1917 чылдың октябрьда революцияның тиилелгези-даа, хамааты дайынынга интервентилерни чылча шапканы-даа чок турар ийик, чурттуң индустриализациязы-даа, кедээ ажыл-агыйга коллективизация-даа болдунмас турган ийик. Бүгү улус-биле партияның чаңгыс эви чок турган болза, 1941—1945 чылдарның Ада-чурт дайынынга фашизмге өндүр улуг тиилелгени чедип ап, социализмни тургускаш, коммунистиг нийтилелди тургузарынче шилчип шыдавас турган ийик бис. Ол чокка бистиң чурттуң дөй саннаг бүгү нацияларын чаңгыс күчүлүг акы-дуңмалышкы эвилел кылдыр каттыштырары хоржок турган ийик.

Барык чартык чүс чыл бурунгаар чуртту удуртурун ажылчы чоннар ленинчи партияга бүзүрээн болгаш боттарының салым-чолун кезээ мөңгеде коммунизмниң идеалдары-биле холбаштырган. Бистиң эрткен оруувус берге болгаш нарын болган. Ынчалза-даа ооң бүгү дургузунда партияга ажылчы чоннар бүзүреп, ону деткип турган. Партия биле чон чаңгыс аай турда, оларның чүткүлдери болгаш шиглелдишкиннери бир бүдүн кылдыр каттышкан турар болза,— бисте кандыг-даа бергелер коргунчуг эвес, эң-не нарын сорулгаларны күүседип шыдаар бис!

Партия чоннуң бүзүрелин кезээде үнелеп чораан болгаш ону бодунуң эң-не улуг политиктиг капиталы кылдыр санап турар.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогу, оларның бузулбас эвилели болза партия болу дээрге — ол-ла ажылчыннар, тараачыннар, интеллигенцияның төлээлекчилери болуп турарынга үндезилеттинген, ол болза чоннуң кезээ, ооң мурнакчы отряды-дыр. Мынчангаш бодунуң бүгү политиказынга партия чоннуң үндезин эрге-ажыктарын илергейлеп турары, бодунуң улуузунга бараан болурундан аңгы өске сагыш салыышкыны, өске сорулгалар ында чок болуп турары черле билдингир-дир!

Соңгузугуң ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага 140 миллион ажыг совет хамаатылар келирлер. Июньнуң 12-ниң хүнү коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улам улуу-биле чаңгыс болуп каттыжарынга, коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү фронтуларынга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыры дээш бистиң ленинчи партиявыстың болгаш маадырлыг совет улустуң улам улуу-биле сырый каттыжарынга бараан болзун!

Совет кижилерниң эң-не амыдыралчы чугула хереглелдери экономиканың хөгжүлдези-биле, улус ажыл-агыйының чайгылыш чокка болгаш дүрген депшилгези-биле холбаалыг дээрзин эш Брежнев ооң ыңай айыткан. Ол болза коммунизмче бистиң бурунгаарлаашкынывыстың үндезини, ажылчы чоннарның чаагай чоруун улам бедидеринин кара чаңгыс үнер дээзү-дүр деп, ол чугаалаан.

Улус ажыл-агыйын көдүрери дээш демисел талазы-биле партияга улуг болгаш харысалгалыг роль онаажып турар. Нийтилелдиң удуртукчу политиктиг күжү болур партия болза чурттуң экономиктиг политиказының үндезиннерин, ажыл-агыйны чорударының кол принциптерин болгаш аргаларын ажылдап кылыр, оларны амыдыралга боттандырар хүлээлгелиг.

Бодунуң 1964 чылдагы октябрь Пленумунуң соонда Төп Комитет болза бүгү экономиктиг политиканы чурттуң хөгжүлдезиниң амгы чадазының негелделеринге, чоннуң өйү келген эрге-ажыктарынга дүүштүрер арганы берип болгу дег оруктарны дилеп тыварынче угланган улуг ажылды кылып чоруткан.

Бистиң чурттуң ажыл-агыйы улуг болгаш хөй талалыг болу берген. Совет улустуң культуразы болгаш хереглели өскен. Нийтилел хөгжүлдезиниң шиитпирлиг факторларының бирээзи эртем-техниктиг революция болу берген. Улуг ажыл-агый, эртемниң болгаш техниканың дүрген хөгжүлдези бистиң мурнувуска элээн хөй чаа чугула айтырыгларны тургузуп келген дээрзи черле билдингир. Ол айтырыгларны СЭКП ТК-ның март болгаш сентябрь Пленумнарынга чугаалажып көрүп турган дээрзин билир болгай силер, оларның шиитпирлерин партияның XXIII съездизи чүүлдүг деп көрген болгаш хөгжүткен.

XXIII съездиниң хүлээп алганы бистиң партияның иштики политиказы бүгү нийтилел бүдүрүлгезиниң болгаш национал орулганың өзүлдезиниң темпилерин дүргеделиринче угланган. Бис болза совет нийтилелдиң бүдүрүкчү күштерин эң-не ажыктыы-биле ажыглаарын чедип алырын, бистиң экономикавыста кызаа талаларны ажып эртерин күзеп турар бис. Аңаа үндезилээш, социалдыг улуг хемчеглерни партия боттандырар бодап турар, ол хемчеглер совет кижилерниң чаагай чоруун болгаш культуразын көдүреринге, нийтилел харылзааларын бөлбаазыраңгайжыдарынга, ындыг болганда чурттуң коммунизмче улам ыңай чедиишкиннинг бурунгаарлаарынга бараан болур.

Съездиниң шиитпирлери-биле, чаа беш чыл планының талазы-биле ооң хүлээп алган Директиваларыбиле совет кижилер эки таныштар. Моон ужурунда партияның ажылдап кылганы экономиктиг политиказының чүгле чамдык принципиалдыг онза чүүлдерин доктаарын чөпшээрэп көрүңер. Экономиканы чедиишкиннии-биле хөгжүдеринге нийтилел бүдүрүлгезиниң ийи кол бөлүктериниң аразынга дүүштүрүлгени шын тодарадыры эң чугула ужур-дузалыг. Бистиң экономика талазы-биле политикавыстың өскерилбес принципи болза улус ажыл-агыйының өске бүгү адырларының техниктиг депшилгезиниң үндезини, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарының кол баазазы болур аар үлетпүрнү колдадыр сайзырадыры турган болгаш ам-даа ынчаар артар.

Ооң-биле кады чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң хөгжүлдезин дүргеделиринче, ооң өзүлдезиниң темпилерин аар индустрияның өзүлдезиниң темпилери-биле чоокшуладырынче СЭКП-ниң XXIII съездизинден алган угланыышкыны принципиалдыг ужур-дузалыг болуп турар

(Төнчүзү 2-ги арында).

БИСТИН ЧУРТУВУСТА

Малчыннарның чедиишкиннери

Тула, Вологда, Ульяновск, Владимир областарның кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир, ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнүнге төлептиг ужуражыр дээш чарышпышаан, чартык чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдеткен болгаш оларны күрүнеге садарының планнарын хуусаа бетинде күүсеткен.

ТУЛАНЫҢ колхозтарындан болгаш совхозтарындан эрткен чылдың хамаарышкан үезинге бодаарга, 9,2 муң тонна эът, 27, 2 муң тонна сүт, 5,1 миллион чуурга, 1750 центнер дүк хөй саттынган.

ВОЛОГДА областың кедээ ажыл-ишчилери эрткен чылдың бо үезинде турганынга бодаарга күрүнеге 3,4 муң тонна эътти, 20 муң тонна сүттү, 3,5 миллион чуурганы хөйнү саткан болгаш дужааган.

УЛЬЯНОВСК областың кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери 1965 чылдың баштайгы чартыынга көөрде, эът белеткелин 8,9 муң тонна, сүттү 16,3 муң тонна, чуурганы 3 миллион бөрбак көвүдеткен.

ВЛАДИМИР областың малчыннары мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедип, оларны күрүнеге садарының чартык чыл планын база хуусаа бетинде күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезинде сатканынга бодаарга 15 муң тонна сүттү, 3,7 муң тонна эътти, 1,4 млн. чуурганы Төрээн чуртка хөйнү саткан.

Ады үнген областарның колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери күжениишкиннерин болгаш курлавырларын кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер чорукту улам ыңай көвүдедиринче болгаш ону күрүнеге садарының чыл планнарын хуусаа бетинде күүседиринче мөөңнеп турарлар.

(СЭТА).

ХҮНДҮЛҮГ АТ ТЫВЫСКАН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың июнь 8-ки Чарлыы ёзугаар Сибирьниң шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң ыраажы-солизи Владимир Иванович НЕХАЕНКОГА ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ АРТИЗИ деп хүндүлүг атты тывыскан.

ЧОНГА БАРААН БОЛУРУ—ПАРТИЯНЫҢ ДЭЭДИ СОРУЛГАЗЫ

(Эгези 1-ги арында).

Бистиң чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүвүс моон мурнунда бодунуң хөгжүлдезинге четчир акша-хөреңгини албайн турганы-биле чонунуң өзүп келген хереглелдери болгаш негелделери долу хемчээлдинибиле хандыртынмайн турган деп чүве бүгүдеге билдингир. Ол айтырыг хөй чылдар иштинде чогуурубиле шиитпирлеттинмейн турган. Аңаа объективтиг болгаш субъективтиг чылдагааннар тургулаан, ынчалза-даа чугаа ам ол дугайында эвес болуп турар. Мында болу берген дүүштүрүлге чок байдалды эдип алыр арга бар. Ол сорулга өйү келген болгаш сонгаарладып болбас болу берген. Моон ужурунда беш чыл планының талазы-биле Директиваларда ону шиитпирлээринге мурнундаазындан дыка хөй акша-хөреңгини дээвилээри көрдүнген.

Бистиң улузувус үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарының эң калбак ассортиментилиг болгаш бедик шынарлыг болган турарын негээр эргелиг. Чаа байдалды болгаш аргаларны эң ажыктыг кылдыр ажыглаары партия организацияларының, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң күш-ажылчы коллективтериниң, бүгү ажылдакчыларының алдарлыг хереэ болур. Бо болза ажыл-агыйжы улуг айтырыг болуру-биле кады база политиктиг айтырыг-дыр.

Съездиниң база бир чугула шиитпиринче силерниң кичээңгейиңерни угландырарын күзээр ийик мен. Ол шиитпир болза бир эвес кедээ ажыл-агыйның кедүрери-биле холбашкан хөй айтырыгларны шиитпирлевес болзувусса, чурттуң экономиказы чедиишкинниг хөгжүп шыдавас деп чүвени барымдаалап турар.

Бистиң экономиктиг хөгжүлдевистиң дыка хөй айтырыглары: чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге чигэттиң, чыылдаларның болгаш капитал салыышкыннарның, совет улустуң хереглелин хандырарының айтырыы бо талазы-биле шыңгыы тургустунуп турар апарган. Ооң ужурунда кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге эргилдени хандырып шыдаар политиканы ажылдап кылыр, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге улуг капитал салыышкыннарының үнер дөзүн тывар сорулга бистиң мурнувуска тургустунуп келген.

Бо беш чылда көрдүнгени ышкаш, ол хире акшаландырыышкынның кедээ ажыл-агыйның хереглелинге Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда кажан-даа үндүрүп бербейн келген бис. Ол акшаны кедээ ажыл-агыйның хамыктың мурнунда чаа машиналар болгаш техника-биле чепсеглээринге, чемишчидилгелерге, үнүштерниң хоралакчылары болгаш аарыглары-биле демиселдиң химиктиг бүдүмелдеринге чарыгдаар. Ол акша мелиорацияга, черниң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге кирер. Бодунуң сөөлгү Пленумунга Төп Комитет тарааның болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларының турушттуг бүдүрүлгезиниң делгем зоназын тургузар талазы-биле ажылды калбак фронт-биле эгелээр дугайында шиитпирни хүлээп алганын билир болгай силер.

Черге болгаш кедээ ажыл-агый техниказынга салыышкыннарны чүгле көвүдедир эвес болбайн аан. Ол черде ажылдап турар кижилерниң, техниканы башкарып турар кижилерниң, материал талазы-биле сонуургалын күштелдиреринге херекгилерни хөйү-биле үндүрүп бээри база кончуг чугула.

Партияның XXIII съездизиниң бадылаан шугумун удуртулга болдурбушаан, чоокта чаа СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо угланыышкынга элээн чаа хемчеглерни тодараткан. Тракторист-механизаторларның күш-ажылының төлевири экижип турар, колхозчуларның күш-ажылының магадылалдыг төлевирин чорудары социал талазы-биле улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Ол чорук колхозчу тараачыннарның чаагай амыдыралын бедидер, ниитиниң бүдүрүлгезин хөгжүдеринге оларның сонуургалын күштелдирер, чугула политиктиг сорулганы шиитпирлээринге — кедээниң болгаш хоорайның чонунуң амыдырал деңнелиниң улам-на чооксулажырынга дузалаар дээрзин эш Брежнев демдеглээн.

Кедээ ажыл-агыйның кедүреринге экономика болгаш техника талазы-биле шыырак баазаны тургузуп турар бис. Ынчалза-даа бо сорулганы шиитпирлээри бистерниң шуптувустан аажок улуг күженишкиннерни негеп турар.

Бо дээрге, нити партияның, бүгү улустуң ёзулуг-ла хереэ-дир. Аңаа бүгү ниитилел, коллектив бүрүзү, совет кижи бүрүзү сонуургалдыг. Ынчангаш колхозчу тараачыннар, совхозтар ажылдакчылары, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле холбаалыг бүгү-ле кижилер партияның сагыш салыышкынынга ажыл-херээ-биле харылаар дээрзинге ханы бүзүрелдиг бис. Ол дээрге, улус ажыл-агыйжы чугула сорулганың шиитпирлеттинген турарының эң эки магадылалы-дыр!

Адактың сөөлүнде, партияның экономиктиг политиказының база бир принципиалдыг онзагай чүүлү ажыл-агыйны ээлеп башкарарының хевирлерин болгаш арга-методтарын, планнаашкынны болгаш бүдүрүлгени эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерниң комплексизи-биле холбашкан.

Чыгдынган дуржулганы өөренип, партия болгаш улус-биле, бистиң эртемниве-биле сүмелешпишаан, бис бир талазында күрүнениң эрге-ажыктарын болгаш өске талазында бүдүрүлгелерниң база шуут бүдүрүкчүлерниң эрге-ажыктарын элээн таарыштыр дүүштүрерин бүдүрүлге адырынга чедип алыры эргежок чугула дээрзинге быжыг бүзүрелди кылган бис. Бо айтырыгны 1965 чылда ТК-ның сентябрь Пленумунга чугаалажып көрген. Ооң шиитпирлери ам амыдыралда боттанып турар.

Бир эвес бистиң экономикавысты сайзыраңгайжыдар талазы-биле бүгү ажылдың эчис сорулгазын допчузу-биле айтыр дээр болза ол дээрге, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бүгү хемчег-биле бедидер, социалистиг тургузугнуң байлак аргаларын болгаш артык күштерин эң таарымчалыы-биле ажыглаар дээни ол деп чугаалап болур.

Бистиң ниитилелдиң депшилгези кандыг болурунуң дугайын беш чыл планының талазы-биле Директиваларның чурагайлары допчу болгаш ылаптыы-биле чугаалап турар. Беш чылды кандыг түңнел-биле доозар бис? Беш чылдар дургузунда улус ажыл-агыйынга 310 миллиард хире рубльди киирер, ол болза 1918 чылдан 1959 чылга чедир, Совет эрге-чагырганың 42 чылдарының дургузунда кииргенинден хөй болганы ол. Чурттуң национал орулгазы аажок хөй түңге—72—78 миллиард рубльге азы 40 хуута өзер.

Ол чорук XXIII съездиниң тодаратканы ышкаш, ажыл төлевирин бедидеринче, пенсия хандырылгазын, медицина хандырылгазын, социал страхованиени, ажылчы чоннарның дыштанылгазының байдалын экижидеринче угландырган социал талазы-биле элээн улуг хемчеглерни боттандырар арганы биске бээр. Дыка хөй бүдүрүлгелерниң ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын беш ажыл хүннүг неделяже шилчидерин ам безин эгелеп турар. Бо болза бүгү улус ажыл-агыйының болгаш ажылчы кижи бүрүзүнүң эрге-ажыктарынга ажыктыг болган турар кылдыр бодамчалыг болгаш организастыг чорудар ужурлуг социал-экономика талазы-биле улуг хемчег-дир.

1970 чылда совет улустуң материал болгаш культурлуг хереглелдерин хандырарынга национал орулгадан ниитизи-биле 190 миллиард ажыг рубльди азы 1965 чылдындан 50 миллиард хөй рубльди үндүрүп бээр.

Ажыл-агый тургузуушкунунуң улуг программазы айыттынган. Ынчалза-даа ол программа черле боттанып болур. Чүге дээрге, бис бодувустуң санажылгаларывыска чедип алган деңнелди өөренип, боттуг аргаларны барымдаалап көрген бис. Партия бистиң планнарывысты амыдыралга боттандырарының өске-даа факторларын база өөренип көрген. Ол болза хамыктың мурнунда — улустуң деткимчези болгаш инициативазы; ол болза—ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазы, хумаалал, шыңгыы камналга; ол болза — эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкиннерин чер болганга калбак болгаш турушттуу-биле нептередири; ол болза — бистиң конструкторларның, эртемденнерниң, инженерлерниң, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының күш-ажылы-дыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бистиң планывыстың күүсеттинериниң кол магадылалы — ол дээрге, совет улустуң эрес-маадырлыг күш-ажылы, ооң угааны, кузел-соруу болгаш энергиязы-дыр.

Партияның экономиктиг политиказы совет улустуң чугула эрге-ажыктарын илергейлеп турар. Бүгү совет кижилер ол политиканы чаңгыс эп-сеткил-биле деткиир, ону амыдыралга боттандырарынга, чаа беш чыл планын күүседиринге күштерин харамнанмас дээрзинге бүзүреп болурунуң ужуру-даа бо. Бо болза бистиң партиявыстың, бүгү совет улустуң база бир улуг тиилелгези, бистиң улуг эчис сорулгавысче оруктуң база бир чугула базым болур.

Экономиканы хөгжүдериниң, улустуң чаагай амыдыралын өстүрериниң аажок улуг ужур-дузазын үнелеп көрбүшаан, моон-биле кады партия ажылчы чоннарның политиктиг эрге-ажыының болгаш угаан-бодал хереглелдериниң бүгү хөй янзы талазын барымдаалап турар.

Совет кижиниң онзагай чүүлү — ооң бедик ниитилел медерели, амыдыралды идепкейлиг көөрү, бүгү хөй-нити болгаш күрүне херектерин шиитпирлээринге киржиринче чүткүлү болур. Сөөлгү чылдарның дургузунда ажылчы чоннарның чүгле нити культуразы болгаш профессионалдыг эртем билии эвес, харын база оларның политиктиг цалылгазы аажок улуг хемчээлге өскен. Олар иштики болгаш даштыкы политиканың айтырыгларын эки сайгарып билир, биче эвес дуржулгалыг, боттуг программалар-биле хоозун аазаашкыннарны ылгап көөрүн өөренип алган, болуушкуннарның даштыкы талазында чүү чүве чажыртынып турарын билип турар.

Совет кижилерниң хөй ниитичи идепкейиниң өзүлдези дээрге, бистиң кол чаалап алыышкыннарывыстың бирээзи-дир, эштер. Коммунистиг партия ниитилел болгаш күрүне ажыл-херектерин шиитпирлээринге киржирин совет кижи бүрүзүнүң чүгле эргези эвес, харын база хүлээлгези, хамааты хүлээлгези кылдыр санап турар. Бо талазы-биле улустуң болгаш партияның политиказының эрге-ажыктары бисте база бүрүнү-биле дүгжүп турар.

Бис коммунистиг ниитилелди тургузуп турар бис. Ол болза чүгле нити күш-биле шиитпирлеп болур аажок улуг сорулгаларны бистиң мурнувуска тургузуп турар. Совет кижи бүрүзү нити херек дээш бодунуң харысалгазын медереелдии-биле билип, бодунуң билиглерин болгаш мергежилин могаг чокка сайзыраңгайжыдары, күш-ажылга инициативаны, шудургу чорукту болгаш энергияны илергейлээри чугула.

Бистиң мурнувуста турар сорулгаларны шиитпирлээринге эң дээре чүс-чүс, харын-даа муң-муң кижилерниң угааны турзук, харын миллион-миллион кижилерниң угааны, бүгү улустуң коллективтиг мерген чоруу болгаш дуржулгазы негеттинер.

Горькийниң чогаалында Данконуң овур-хевирин сактып көрүңер. Маадыр бодунуң чүрээниң оду-биле кижилерге орукту чырыдып берген. Коммунизмче баар төлээде, биске хөй миллион кижилерниң чүрээниң оду, оларның большевикчи чүткүлү биске чугула апаар. Чүвени тоомча чок көөр кижилерниң холу-биле коммунистиг ниитилелди тургузуп болбас. Ол улуг эчис сорулгага идепкейлиг болгаш медерелдиг тудугжулар, ёзулуг энтузиастер болгаш демиселчилер херек.

Совет кижилер дээрге, коммунистиг ниитилелди тургузарының херээнге боттарының бүгү күжүн боттарының сеткил-сагыжын бээр энтузиастар, демиселчилер-дир дээрзин чоргаарал-биле чугаалап болур бис.

Бистиң партиявыс социалистиг демократияның утка-шынарын ниитилел болгаш күрүне ажыл-херектерин шиитпирлээринге бүгү ажылчы чоннарның идепкейлиг киржилгезинден көрүп турар. Биске демократия болза аңаа-ла кежик эвес, а бистиң бүгү ажыл-чорудулгавыска амыдыралчы эргежок чугула чүүл, коммунистиг ниитилелдиң чугула шимчедикчи күжү болуп турар.

Социалистиг демократияның хөгжүлдези шиитпирлезе чогуур хөй сорулгаларны партияның шиитпирлээрин негеп турар.

Ол дээрге, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң ролюн бедидери-дир. Ол дээрге, ажылчы чоннар депутаттарының бүгү Советтериниң ажыл-чорудулгазын сайзырадыры, оларның идепкейин болгаш инициативазын бедидери, ажылчы чоннуң массалары-биле оларның хүн бүрүде харылзаазын быжыглаары-дыр. Ол дээрге, бистиң хөй-нити, массалыг организацияларывыстың — профэвилелдерниң, комсомолдуң болгаш өскелерниң-даа ажылын экижидери-дир. Ол дээрге, чурттуң иштинде болгаш делегейде болуп турар бүгү чүүлдер дугайында чонга ам-даа долузу-биле дыңнадыры, совет органнарның ажылын көскү болдурарын калбартыры-дыр.

Ол дээрге, хоойлуларны сайзыраңгайжыдары болгаш хоойлу дүрүмнү быжыглаары-дыр. Ол дээрге, дужуметсиг чоруктуң болгаш ёзу барымдаалаашкынның бүгү илерээшкиннеринге удур демисел-дир.

Демократияның хөгжүлдези ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидериниң бүгү чорудулгазы-биле тудуш харылзаалыг деп, эш Брежнев чугаалаан. Совет кижилерни марксичи-ленинчи мировоззрениеге, күш-ажылды медерелдии-биле көөрүнге, ниитилелдиң мурнунга бодунуң хамааты хүлээлгезин билиринге кижизидерин партия бодунуң эң чугула сорулгаларының бирээзи деп көрүп турар. Маңаа интеллигенцияның — башкыларның болгаш чогаалчыларның, эртемденнерниң болгаш уран чүүл ажылдакчыларының ролю кайгамчык улуг болгаш хүндүлүг.

Бистиң билип турарывыс демократия болза четпестерни чымчак көөр, совет кижилерниң чурттаарынга болгаш ажылдаарынга моондак болуп турар чүүлдер-биле эптежири эвес-тир. Сөс сурүп сөглээрге, демократия дээрге «чоннуң эрге-чагыргазы» дээн-дир. Бисте шынап-ла чон башкарып, кижилер эң-не калбак социал болгаш политиктиг эргелерни эдилеп турар.

Ынчаарга оон-биле кады чоннуң эрге-чагырыгазы — шыңгыы эрге-чагырга, медерелдиг сагылга-чурум болгаш бедик организакчы чорук чокка ол болдунмас. Ынчангаш хулиган азы кем-херек үүлгедикчизи-даа болза, бюрократ азы чалгаа кижи-даа болза, маңгысталчак азы чоннуң байлааның самчыгдакчызы-даа болза, кым-на ниитилелге когарал чедирип турар болдур, оларны ол эрге-чагырга чымчак көрбес. Ындыгларның совет ниитилелде турар чери чок —партияның болгаш чоннуң быжыг соруу ындыг!

Совет эрге-чагырганың бүгү-ле чылдарында бистиң мөөннеп алган дуржулгавыс социалистиг демократияны улам ыңай сайзыраңгайжыдарынга калбак аргаларны ажыдып турар. Бистиң чуртка күрүне тургузуушкунунуң практиказының бергени бүгү-ле дээре чүүлдерни ССРЭ-ниң чаа Конституциязынга түңнеп байыткан турар ужурлуг, ол конституция кижи төрелгеттенниң төөгүзүнде баштайгы ёзулуг улусчу күрүне — бистиң чуртувустуң чартык чүс чылдардагы өндүр улуг оруун түңнеп бадыткаар.

Партияның XXIII съездизиниң айытканы улус ажыл-агыйын, бүгү совет ниитилелди хөгжүдериниң программазын күүседир төлээде, совет кижилер эвээш эвес күженишкиннерни кылыр апаар дээрзин оратор оон ыңай чугаалаан. Партияның бодун улам ыңай быжыглаары, ооң ажылының стилин, удуртулганың хевирлерин база аргаларын сайзыраңгайжыдары, нити партияның, нити күрүнениң херээнге коммунист бүрүзүнүң харысалгазын бедидери ол сорулгаларны чедиишкиниг күүседиринге идигни бээр.

Бистиң партиявыс хөй миллион кежигүннерлиг. Өске бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, коммунистер бүдүрүлгелерде, колхозтарда, тудугларда болгаш албан черлеринде ажылдап турар. Ынчаарга оларда бир эвес кандыг бир ылгал бар дээр болза, ол дээрге бодунга берге чүвени хүлээп алырының, үлегер болуруның, мурнуку одуругта чорууруның ылгалы-дыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, дайын чылдарында «Коммунистер, бурунгаар!» деп сөстер-биле илередип турганы чүүлдүң дугайында чугаа болуп турар-дыр. Бөгүн болза, коммунизмниң тудугларынга эрес-шудургу ажылдаары, амыдыралдың идип үндүрүп турары негелделерниң бедиинге болуру, бистиң партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин бүрүн күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылыр дээни олдур.

Моон-биле холбаштыр кезээде шынчы чөленгиниш, бистиң улуг партиявыстың мурнакчы отрядтарының бирээзи болуп турган болгаш ол хевээр арткан, ажыл-чорудулгазы кандыг-даа нарын сорулгаларны күүседиринче массаларны мобилизастап билириниң үлегер-чижээ болуп турар—Москваның партия организациязының дугайында онза чыл сөстерни чугаалаксаан ийик мен. Бистиң партияның, маадырлыг хоорай болур алдарлыг найысылалывыстың дайынчы революсчу чылдарын Москваның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары моон соңгаар-даа камгалаар болгаш көвүдедир дээрзинге бүзүрелди илергейлээрин чөпшээреп көрүңер.

Бистиң бурунгаар, коммунизмче шимчээшкинивистиң ыявыла чугула негелдези болза шынныг марксичи-ленинчи политика болур дээрзин бис шуптувус билир бис деп, Л. И. Брежнев уламчылаан. Ону ажылдап кылырынга ажыл-херекти эртем ёзугаар болгаш реалистиг көөрү, ажылчы чоннарның калбак массаларының эрге-ажыктарын болгаш хөөннерин чогуур өйүнде илередири, ажылчын ангы-биле, колхозчу тараачыннар-биле, интеллигенция-биле, бүгү совет улус-биле партияның доктаамал харылзаалыг болуру улуг ужур-дузалыг.

Ажыл-херекти харын-на ынчаар көөрү, ындыг методтар ам партияның амыдыралында улам долузу-биле бадыткаттынып турар. Ол болза XXIII съездиниң бүгү ажылынга чайынналчаа-биле илерээн. Амыдыралдың идип үндүрүп келгени, күрүнениң болгаш чоннуң эң-не чугула эрге-ажыктарын кедуруп турар ындыг айтырыгларны съезд чугаалажып көрген. Ол чугаалажырда, ажыл-херекчи ёзу-биле, көөредип мактаныр чүве чокка, «политиктиг шуугаазыннар» деп Ленинниң адааны чүүлдер чокка чугаалажып көрген.

Ындыг стильди бүгү партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының ажылынга чүткүлдүг, шудургу, шыдамы-биле нептередир херек деп чугаалаптар болзумза, бистиң нити бодалывысты илереткеним ол болур деп, бодап тур мен, эштер. Ол — амыдыралдың негелдези-дир, ол — бистиң бурунгаар шимчээшкинивистиң чугула негелдези-дир!

Эш Брежнев оон ыңай бистиң чурттуң даштыкы политиказының дугайында чугаалаан. Делегейниң байдалы иштики хөгжүлдеге улуг салдарны чедирип турар дээрзин ол демдеглээн: ол болза коммунистиг ниитилелди тургузуп турар совет кижилерниң чогаадыкчы ажылынга дузалап-даа азы харын моондактап-даа болур болгай. Өске талазында, бистиң улус дээрге өске улустарның, бистиң өртемчейде күш-ажылдың бүгү кижилериниң эрге-ажыктары аңаа чоок болгаш билдингир болуп турар интернационалчы улустур.

Партияның болгаш күрүнениң делегей ареназынга бүгү ажыл-чорудулгазынга совет улустуң национал эрге-ажыктары-даа, бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге ооң шынчы болуру-даа алызындан дүгжүп турар. Бистиң даштыкы политикавыстың эчис сорулгазы эки билдингир — ону партияның XXIII съездизи ылап тодараткан болгай.

Совет чуртка коммунизмниң тургузуушкунунга эң таарымчалыг байдалдарны тургузарын чедип ап турар бис. Коммунизмни тургузары — совет улустуң үндезин эрге-ажыы, улуг эчис сорулгазы. Ынчаарга коммунистиг ниитилелди тургузары дээрге, делегейниң ажылчын ангызының, хосталгалыг шимчээшкинниң мурнунга бистиң күүседип турарывыс, делегей революциязынга, бүгү улустарның хосталгазының херээнге бистиң шиитпирлиг салыышкынывыс болур.

Совет даштыкы политиканың эң чугула сорулгазы — социализмниң делегей системазының күчүзүн болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаары болур. Ол болза чүгле Совет Эвилелиниң болгаш акы-дуңма социалистиг күрүнелерниң эрге-ажыктарындан ангыда, харын бүгү чурттарның ажылчы чоннарының эрге-ажыктарын база харылап турар. Социалистиг система күчүлүг болгаш улам сырый каттышкан тудум-на, делегей болуушкуннарының чорудулгазынга оон салдары улам күштүг болур.

Бистиң өскерлиш чок политикавыс чүл дизе, империализм-биле демиселге бодунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап турар улустарга бүгү хемчегниң деткимчезин көргүзери, хосталгалыг болгаш революсчу шимчээшкинге дузалаары болур. Ону бодувустуң ыдыктыг, интернационалчы хүлээлгевис кылдыр көрүп турар бис. Ооң-биле кады ол дээрге бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң эрге-ажыктарын база камгалап турар.

Совет даштыкы политиканың сорулгазы чүл дизе, империализмниң агрессчи политиказынга удур турушттуг болгаш шиитпирлиг демиселге, тайбың дээш, делегейниң термоядролуг дайынын болдурбазы дээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың догуннаашкынның принциптерин бадыткаары дээш туржуру болур. Бо дугайында бистиң улус ханы сонуургалдыг. Ынчаарга делегейниң чаа дайыны санап четпес когаралдарны болгаш качыгдал-хоозуралды чедирер болганда, делегейниң бүгү улустары маңаа база ханы дувураазинниг боор турар.

Бистиң даштыкы политикавыстың сорулгазы ындыг-дыр, эштер, ону чүгле бистиң совет улус деткип турар эвес-ле болгай. Ол болза тайбың болгаш депшилге дээш туржуп турар өске-даа улустарның, бүгү ажылчы чоннарның, чаагай сеткилдиг бүгү кижилерниң изиг ынакшылын бисче хаара тудуп турар. Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң ленинчи даштыкы политиказының аажок улуг күжүнүң үнер дөзү шак ындадыр.

Эштер! Хоочун салгалдың кижилериниң дугайын чугаалаваска-даа, аныяктар безин делегейде болуп турар аажок улуг болуушкуннарның херечизи болур. 20, 15, 10 чылдарның кандыг-даа үезин алыр болза, капиталистиг мөлчүлгеден болгаш кулданыгдан хосталырынче, национал хамаарышпас чорукче улустарның аштырбас шимчээшкинин, күштерниң деңзигүүр байдалының социализмниң, тайбыңның болгаш депшилгениң талазынче чайгылыш чок өскерилгенин көөр бис.

Ынчалза-даа ол дээрге, делегей хөгжүлдезиниң нити талазы-дыр, ынчаарга делегейниң амгы байдалының уржуктуг айыылдары бистен чаштынмас ужурлуг деп, оратор уламчылаан. Социализмниң болгаш тайбыңның дайзыны — империализм ам-даа эвээш эвес күштүг болуп турар. Империалистер болза төөгүде туружундан эки-тура-биле чайлап бээрин күзевестер, олар идепкейжип, контратакаже шилчиир дээш бүгү-ле арганы ажыглап турар. Империализмниң агрессчи хөделиишкининиң херечизи болза АКШ-тың Вьетнамда үүлгедикчи дайыны, оларның Кубага удур күткүүшкүнү, колониализмден хосталган чурттарга удур өнчүкчөңгээлери, Германияның Федеративтиг республиказында герман милитаризмниң болгаш ооң өжээн негекчи бодалдарының катап төрүттүнүп турары болур. Бо бүгү болза делегей байдалының чидигленип турарының боттуг фактылары-дыр. Ынчаарга бистер оортан чогуур түңнелдер кылбайн барып шыдавас бис.

Дайын айыылынга удур, империализмниң чимзениишкиннеринге удур демиселге бистиң бирги хүлээлгевис — тайбыңның болгаш чер делегейниң бүгү улустарының айыыл чок чоруунуң чөленгиижи — бистиң чуртувусту бүгү хемчег-биле быжыглаары болур. Совет кижилер демиселдиң кадыг-дошкун болгаш алдарлыг школазын эртип, төөгүлүг тиилелгелерни чаалап алган. Бодунуң Төрээн чуртун, социализмниң улуг чаалап алыышкыннарын, тайбыңның болгаш депшилгениң херээн камгалаары дээш кандыг оруктап чорза чогуурун бистиң партиявыс, бистиң улузувус эки билир.

Амгы байдалда бистиң чуртувус бодунуң камгалал күчүзүн быжыглаарынче улам улуг күштүг болгаш кичээңгейни салыр ужурлуг. Советтер чуртунуң Чепсектиг Күштериниң амгы үениң шериг техниказының эң бедик деңнелинге тургузар болгаш бистиң армиявыс агрессорга согуушкуннуг харыыны бээринге кандыг-даа таварылгада белен болзун дээш ооң артык күштүг чоруун моон соңгаар-даа арттырар бис.

Армияга болгаш чепсеглениишкинге чарыгдалдар бистиң бюджедивиске, бистиң улус ажыл-агыйывыска улуг чүктээшки болурун чонга партия ажыы-биле чугаалап турар. Бистер ол чүктээшкинниң кандыг-бир кезиин бодувустан ап октааш, коммунизмче шимчээшкинни дүргедедирин күзээр ийик бис. Ынчалза-даа амдыызында байдал ону кылырын болдурбайн турар. Агрессияны ойтур шаварынга четпес белеткел чүү чүвеге чедирип болурун бистиң совет кижилер эки билир болгаш бистиң чуртувустуң камгалал күчүзүн быжыглаарынче партияның угланыышкынын бүрүнү-биле деткип турар.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хүрээлениң сырый каттыштырары үениң улам-на эң чугула негелдези болуп бар чыдар деп түңнел база делегейниң амгы байдалындан болдунуп турар. Ол сорулганы чедиишкиниг шиитпирлээри-биле партияның Төп Комитеди бодундан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

Сөөлгү үеде ол угланыышкынга кайгамчык улуг ажыл чоруттунганың эки билир болгай силер, эштер. Ол эки түңнелдерин-даа берген. Ылангыя шак мындыг харысалгалыг төөгүлүг үеде бистиң алдарлыг шимчээшкинивистиң чаңгыс эвииниң ужур-дузазын медереп билип турар бүгү-ле коммунистиг партиялар-биле СЭКП-ниң харылзаалары улам-на сырый, улам-на найыралдыг апарган.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкинин сырый каттыштырарынче угланган улам-на шиитпирлиг хөделиишкинерже чүткүл сөөлгү үеде улам күштелип турар. Ол сорулганы чедип алырының оруунда моондактарны болгаш бергелерни тодаргай көрүп турар бис.

Ынчалза-даа тайбың болгаш революция херээниң салым-хуузунга, бүгү кижи төрелгеттенниң салым-хуузунга коммунистерниң делегей армиязының хүрээлениниң чаңгыс эвииниң бүгү-ле кайгамчык улуг ужур-дузазын база билип турар бис. Чогум-на харын ооң ужурунда марксизм-ленинизмниң принципиалдыг үндезининге бүгү делегейниң коммунистерин сырый каттыштырар дээш акы-дуңма өске партиялар-биле кады шудургу, шыдажыышкынныг, чүткүлдүг ажылдаарын боттарывыстың хүлээлгевис кылдыр санап турар бис.

Капитализмни ашкан турар тиилелгениң херээн, делегей социализмниң херээн эргим үнелеп турар бүгү кижилер коммунистерниң делегей армиязы кылдыр сырый каттыжарлар дээрзинге бистиң партиявыс ханы бүзүрелдиг!

Африканың болгаш Азияның хосталган аныяк күрүнелери-биле найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын быжыглаарын база кончуг чугула кылдыр санап турар бис. Ол күрүнелер-биле харылзааларны хөгжүдери бистиң улустарывыстың, хосталганың болгаш депшилгениң бүгү күштериниң чаагай чоруунга, бүгү-нити тайбыңның херээнге бараан болур дээрзинге бүзүрелдиг бис.

Делегей айтырыгларын боттуг кылдыр шиитпирлээр дээш моон соңгаар-даа идепкейлиг демисежирин, Барыын чүкте делегей харылзааларының чугула айтырыгларын чөптүг ёзу-биле көрүп шыдаар аргалыг шак ындыг политиктиг ажылдакчылар-биле болгаш бөлүглежиишкиннер-биле кады ажылдажылгадан база ойталавайн, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерни сырый каттыштырарынче угланыышкынны чайгылыш чок чорударын амгы байдал бистерге база хүлээдип турар.

Делегей байдалын экижидеринче угланган боттуг хемчеглерниң калбак болгаш тодаргай программазын XXIII съезд кедүрген деп, оратор чугаалаан. Бистиң программавыс делегейниң эң-не чугула болгаш чидиг айтырыгларын шиитпирлээрин көрүп турар. Оларның санынга хамыктың мурнунда АКШ-тың Вьетнамда агрессчи дайыны болгаш Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыы хамааржыр.

Вьетнам улуска удур америк агрессия соксаттынган турар ужурлуг дээрзи бистиң өскерлиш чок туружувус болуп турар; вьетнам айтырыг ВДР-ниң чазааның болгаш Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң дүрүм ёзугаар негелделеринге үндезилээш, шиитпирлеттинген турар ужурлуг.

Америк империализм Вьетнамда улуг аштырыышкынга таваржып турар деп чүве ам бүгү делегейге улам-на илдең болуп бар чыдар. Ол чурттуң улузунуң хосталгалыг демиселиниң ооң дүрген болгаш чиик бөой тудуп кааптар дээн кордалы бүрүн бурап дужуушкунге таварышкан. Ол авантюристиг кордалды вьетнам патриоттарның массалыг маадырлыг чоруу, оларның демиселин социалистиг лагерьниң, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң, делегейде бүгү-ле ак сеткилдиг кижилерниң өзүп турар деткимчези ойтур шапкан.

Чиик тиилелгелерниң орнунга америк өжелекчилер узамдыгыышкынныг, улам-на хөй каража-когаралдарны негеп турар, перспектива чок дайынга таварышкан. А оларның вьетнам улуска удур хоратан үүлгедиглери делегей ареназынга АКШ-ты улам-на чааскаанзырадырынга чедирген.

Вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкини бүгү делегейде өзүп база калбарып турар. Маадырлыг Вьетнамны деткииринң антиимпериалистиг чаңгыс аай фронтузун калбартыр, ол фронтуну улам-на дээштиг болгаш идепкейлиг болдурар дээш бистен хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Совет кижилерни маадырлыг вьетнам улус-биле акы-дуңма найыралдың болгаш дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазының белдирлери холбаштырып турар. Вьетнам улустуң чөптүг демиселинге эргежок чугула дузаламчыны бистиң чуртувус, социалистиг өске-даа чурттар көргүзүп турар болгаш улам-на өзүп турар хемчээлдерге көргүзер апаар.

Бистиң дузаламчывыс янзы-бүрү талалыг шынар-бүдүштүг—ол дээрге шериг болгаш экономиктиг дузаламчы-дыр, ол дээрге вьетнам акы-дуңмаларга идепкейлиг политиктиг деткимче-дир. Маадырлыг вьетнам улустуң тиилелгезин дүргедедиринге идиг бээр дээш чаа-чаа хемчеглерни ап, чаа-чаа күженишкиннерни салып турар бис. Ынчангаш вьетнам улус тиилелгени ыявыла чедип алыр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис, эштер!

Эш Брежнев оон ыңай Европага бистиң даштыкы политикавыстың мурнунда турар сорулгаларны чугаалаан. Делегейниң бо кезиинде байдал шыңгыы кыжаныышкыннарлыг болуп турарын ол айыткан. Хамыктың мурнунда барыын-герман милитаристерниң өжээтен чүткүлдериниң дугайында, АКШ-тың дузазы-биле ядролуг чепсекти чедип алыр дээр оларның оралдажыышкыннарының дугайында чугаа чоруп турар.

Америк болгаш барыын-герман империалистерниң политиказы Европаны удурланыштыр туруп турар шериг блоктарынга чарылдырарынга чедирген, ону өлүмнүг чепсектиң кайгамчык улуг дөвискээри болдурган. делегей орту кылдыр чаттылары чайлаш чок дайын одааның тыптып келириниң айыылын төрүттүндүрген.

Европаның херектеринге үндезин эргилдени чедип алыры ынчангаш чугула болуп турар. Европада байдалды боттуг экижидеринче, Европаның шериг блоктарынга чарлыышкынын чок кылырынче, Европаның бүгү күрүнелериниң тайбың, кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылгазын таарыштыр тургузарынче угланган саналдарны чогум-на харын ол сорулга-биле кедүрген бис.

Черинге сөөлгү чартык чүс чылдың дургузунда делегейниң ийи дайыны тывылган болгаш нептереп үнген Европа тайбыңның болгаш коллективтиг айыыл чок чоруктуң диви болур ужурлуг. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа күрүнелерниң саналдарының алыс утказы ында болуп турар.

Ол сорулганы боттуг кылдыр санап турар бис. Европа улустарының национал эрге-ажыктары-биле албадаттынган чөптүг угланыышкыннар бодунга орукту сөөлгү үеде Барыын Европада улам улуг күш-биле тып ап турар. Барыын Европаның чамдык күрүнелери-биле бистиң харылзааларывыста эки өскерлиишкиннерни сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур бис.

Ол дээрге хамыктың мурнунда Францияга хамааржыр, ооң улузубиле бистиң чуртувус найыралдың болгаш кады ажылдажылганың чаңчыл болган харылзааларын тудуп турар. Совет-француз харылзааларының улам ыңайгы хөгжүлдези Европаның айыыл чок чоруун болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарының оруу-биле боттуг бурунгаарлаашкынга таарымчалыг байдалды тургузарынга дузалаар ийик. Ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга, Европада тайбыңның эрге-ажыктарынга таарыштыр кады ажылдажып болур чүүлдер Совет Эвилелинде болгаш Францияда бар кылдыр санап турар бис.

Италия-биле база бистиң харылзааларывыс экижип турар. Финляндия, Швеция, Дания-биле болгаш өске-даа чамдык күрүнелер-биле бистиң чуртувустуң харылзаалары таарымчалыг хөгжүп турар.

Тайбың догуннаашкынның, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны база айыыл чок чорукту камгалаарының принциптеринге үндезилээш, Совет Эвилели Европаның бүгү чурттары-биле харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы калбартып хөгжүдер дээш туржуп турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээн.

Ол эң чугула айтырыгларны шиитпирлээри—Вьетнамда америк агрессияны соксадыры болгаш Европаның айыыл чок чоруун хандырары—делегейде бүгү байдалды өскертир болгаш оон уламындан чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадыры, ядролуг чепсекти нептеретпези, чепсегленишкинни бүгү-нити контрольдаашкынныг дужурери чергелиг бүгү делегейниң улустарынга өске-даа чугула сорулгаларны чедип алырын чиигедир ийик.

Түңнелди үндүрбүшаан, Совет Эвилелиниң делегей байдалы быжыг кылдыр чугаалап болур, эштер. Бистиң Төрээн чуртувустуң алдар-алы бедик. Бүгү делегейде ооң салдары улуг. Бистиң эки болгаш шынчы өңнүктеривис хөй—социализм чурттарының акы-дуңма эвилели быжыгып, бүгү делегейде революсчу болгаш депшилгелиг күштер-биле бистиң эп-сеткил каттыштырылгавыс болгаш найыралывыс ханылап турар. Бүгү диптерниң улузу Совет Эвилелин бүгү-нити тайбыңның идегелдиг чөленгиижи кылдыр көрүп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бистиң Совет күрүневис ленинчи угланыышкын-биле быжыг бүзүрелдиг бар чоруур. Бистиң улузувустуң чаңгыс эп-сеткилдиг деткимчезинге, бистиң өңнүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң деткимчезинге, бүгү депшилгелиг кижи төрелгеттенниң күзеп көрүүшкүнүнге даянып алгаш, ол угланыышкынны улам ыңай чүткүлдүг баар бис.

Тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш, улустарның национал хамаарышпас чоруу дээш демиселге бистиң күженишкиннеривисти деткип турар бүгү нациялар хостуг шөлээн чурттазын дээш империализмге удур, дерзии чорукка болгаш күчүлээшкинге удур демиселге Совет Эвилелин деткип турар улустарга болгаш чазактарга өөрүп четтиргенивисти илергейлеп турар бис.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадының кандидадынга ону депшиткен организацияларга, агитаторларга болгаш бүзүреттирген кижилерге, ук хуралга чүве чугаалаан эштерге эш Брежнев база дагын чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлээн. Түңнелинде ооң чугаалааны болза:

Эштер! Дээди Советке амгы соңгулда болза бистиң чуртувуска Советтерниң эрге-чагыргазын тургусканындан бээр 50 чыл болурунуң хүнүнге чедир чылдан бичее-ле ажыг хуусаа арткан мындыг үеде эртип турар-дыр. Октябрьның байырлалдарын байырлаарының эң дээре аргазы—шиитпирлеттинмээн сорулгаларже кичээнгейни мөөннээри болур деп В. И. Ленин бисти өөредип чораан. Бистиң нити бажынывыс—улуг Ленинниң тургусканы делегейде баштайгы Совет Социалистиг Күрүне улам-на күчүлүг, байлак болгаш чечектелчек турзун, бистиң улустуң амыдырал-чурттаалгазы улам-на өөрүшкүлүг болгаш аас-кежиктиг болзун дээш бистиң Советтеривис, партия болгаш өске-даа хөй-нити организацияларывыс, бүгү совет кижилер бүгү-ле болдунар аргалыг чүүлдерни кылып турзуннар. Байырлалга харын ол бистиң эң эки белээвис болур.

(СЭТА).

СОҢГУЛДААДАН

СОВЕТ КҮРҮНЕ—БИСТЕР БОТТАРЫВЫС БИС

К. Н. ДИИГА,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары.

Бөгүн бистиң чуртувустуң бүгү улузунуң улуг байырлалы. Эртенгиниң алды шакта бүгү соңгулда участоктарының ажыктери ажыттынган, Совет Эвилелиниң миллион-миллион хамаатылары-биле кады Совет Тываның ажылчы чоннары күрүнениң дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгуп өгелээн. Бөгүнгү соңгулдага бистиң республиканың соңгукчулары, моон мурнундаазы ышкаш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестериң блогунуң кандидаттары дээш, бистиң күчүлүг Төрээн чуртувус дээш, бистиң бүгү тиилелгелеривистиң организакчызы болгаш сорук киириқчизи Коммунистиг партия дээш боттарының бадылаашкынарын бедик политиктиг көдүрлүүшкүн база чангыс эп-сеткил-биле бээр.

Бо соңгулда кампаниязы Коммунистиг партияның XXIII съездизиниң болгаш Төп Комитеттиң май Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлериниң болдурганы канчаар-даа аажок улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң байдалында әртип турар. Бистиң чуртувуска коммунизминиң материал-техниктиг баазазын тургузарынче база бир улуг базым болур чаа беш чыл планының баштайгы чылы—1966 чылдың планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседиринче угланган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин республиканың үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чедиишкинниг күүседип турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң соңгулдазынга тураскаатқан күш-ажылчы рапорттар республиканың бүгү булуңнарындан кээп турар. Үлетпүр беш айларның планын чедиишкинниг күүсеткен. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери часкы хову ажылын барык дооскан. Мал продуктуларын бүдүрери болгаш белеткээри чедиишкинниг чорүп турар.

Дээди Советке соңгулдадан бээр әрткен дөрт чыл чурттуң бүгү ниитилел-политиктиг амыдыралында улуг болуушкуннар-биле демдеглеттинген, социалистиг демократия улам ынай хөгжээн, партия болгаш күрүне амыдыралынга ленинчи принциптер база нормалар бүрүн катап тургустунган, удуртулганың ленинчи стилиниң бадыткаашкынының чорудулгазы улам үргүлчүлээн. СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1964 ч.) болгаш дараазында Пленумнарының шиитпирлери улус ажыл-агыйының соруглаларын шиитпирлээрин чогаадыкчы, әртемге үндезилеп көөрүнге, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларынга удуртулганы сайзырангайжыдарынга әргежок чүгула негелделерни тургускан.

Бо бүгү болза, бистиң чуртувустуң экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге, чоннуң материалдыг чаагай байдалын улам бедидеринге кайгамчыктыг чаа бедиктерни чаалап алырынга, ниитилел амыдыралының бүгү херектеринге массаның эң-не калбак кезээн идепкейлиг киириштиреринге арганы берген. Эрткен чылдарның экономиктиг эң кол түңнели болза, чеди чыл планының чедиишкинниг күүсеттингени болур.

Сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда чоннуң кижи санынга онааштыр боттуг орулгалар 18 хуу өскен, хөйниити фондуларының хемчээли 1965 чылда 41,5 миллиард рубль четкен. Эрткен соңгулдадан бээр 43 миллион кижи чаа квартираларны алган.

Боттарының салым-чолунуң ёзулуг әәлери — совет кижилер боттарының материал болгаш угаан-бодал амыдыралын улам байыткан болгаш шынаржыткан. Коммунизминиң улуг идеалдарынга бердинген, бедик моральмөзүлүг совет кижи бүгү делегейниң миллион-миллион ажылчы чоннарынга үлегерлиг, чырыдыкчы апарган. Улус өөредилгезиниң бүгү талалыг хөгжүлдези, әртемниң, литератураның болгаш уран чүүлдүң көстүп көрбээн чечектелиишкини — ол дээрге социализминиң бүгүге хүлээп көрдүнген, быжыг чаалап алыышкыннары-дыр.

Бо бүгү болза, Коммунистиг партияның улуг политиктиг болгаш организакчы ажылының, бүгү совет улустуң карак-кызыл күш-ажылының түңнели-дир. А ол түңнелде социалистиг Тываның үлүг база немелде болганынга чоргаарланып турар бис.

Мооң тода херечизи чүдел дизе, республиканың үлетпүрү ниити продукция бүдүрериниң планын чеди чыл дургузунда ажыр күүсеткени, үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 2,7 катап өскени, кол бүдүрүлге фондулары 8 катап көвүдээни, тарылга шөлүнүң өскени, ооң иштинде кызыл-тас 2,6 катап, 1958 чылбиле деңнээрге мал ажылының продуктуларын күрүнеге белеткээри: ът 1,6, сүт 2,5, дүк 1,7 катап өскени болур. Мооң-биле кады сөөлгү чылдарда республикада өөреникчилер саны 1,5 катап, дээди болгаш ортумак түскай әртемниглерниң саны 144 хуу, ажылчын, албан-хаакчыларның саны 170 хуу өскени болгаш оон-даа өске түңнелдер болза, экономика-биле чергелештир Совет Тывада культураның шапкын хөгжүлдезин хереченлеп турар. Тыва улустуң амыдыралының бүгү талаларында социал-политиктиг чедиишкиннер болза, бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының түңнели, а ол политика болза социалистиг демократизмниң шапкын хөгжүлдезин, совет нацыяларның найыралын, кады ажылдажылгазын хандырган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет эрге-чагырганың канчаар-даа аажок улуг ачы-хавыяазы болза, бистиң чуртувус ышкаш ындыг хөй националдыг чуртка национал айтырыын шын шиитпирлеп, хөгжүлде талазы-биле ан-не хожудангай чораан биче буурай улустарның экономиказының болгаш культуразының көстүп көрбээн көдүрлүүшкүнүн болгаш чечектелиишкинин хандырганында болур.

Буржуаз пропаганда болза, капитализм хосталганың база улустуң чаагай чоруунуң ораны деп көргүзерин бүгү аргалар-биле оралдажып турар. Ол—меге, хоозун чүлүрүүшкүн-дүр. Политиктиг болгаш расалыг дорамчылаашкын, чамдыктарның байы, каас-коязы, өскелерниң ядамык хоозуралы амыдыралдың буржуаз хевириниң шынныг хевири ындыг. Капиталистиг болгаш социалистиг системаларның аразында ан хаяы ылгалыг эрге-чагырга дугайында, демократия дугайында айтырыгдан ан-не тодазы-биле көрүп турар бис. Эрге-чагырга хөрөнгитеннерниң болгаш оларның оглаа чалчаларының холдарында мөөнеттинген, капиталдың кезик-чамдык болгаш кестинген демократиязындан ылгалыштыр бистиң чуртувуста эрге-чагырганың әлери чон боду. Мооң үжурундан бистер болза, совет күрүне дээрге — бистер боттарывыс-тыр бис—деп долу барымдаа-биле чугаалап турар бис.

Советтерде кымнар кирип турарыы? Ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының депутаттарының кандидаттарынга чон кымнарны адааныл? База-ла ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция. Ону Совет Тываның чижээнден көрүп болур: саанчылар Ш. Д-Б. Ховалыг, Г. В. Блинова, хойжулар С. М. Маадыр-оол, И. С. Данзуруң, партия болгаш совет удуртукчулары С. К. Тока, М. К. Мендуме, башкы А. А. Оюн, әртем ажылдакчызы Н. А. Пилюгин, чолаачы Х. К. Ондар, министр Б. П. Бөщев, колхоз даргазы П. В. Астафьев, тудугжу С. Б. Сендажы, журналист В. Л. Кудрявцев. Олар шупту хоойлуларыны ажылдап чогаатчылар, амыдыралга боттандырарлар, кижилерге чаагай аас-кежикти берип турар социалистиг демократияны улам хөгжүдер база сайзырангайжыдар дээш ажылдаарлар.

Бистиң күрүне эрге-чагырга органнарывыстың ат-алдары бедик болгаш тендиш дивес. Оларның ажыл-чорудулгазы ажыл-ишчи, шалыпкын, кижилер дээш сагыш човаачал, дыннангыры-биле ылгалып турар. Азырадыкчы хөөннерден бүрүн хосталган Советтер ам харыысалганы бүрүнүбиле боттарынга ап, бүгү ажыл-агый, албан организацияларынга негелдени бедидип турар.

Совет күрүнениң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын улам ынай демократчыдарын күрүне органнарының боттандырып турары дыка хөй функцияларының хөй-ниити организацияларының эргелелинге дамчыттынып турарындан тода илереп турар. Ол болза күрүне эрге-чагырганың органнарын ниитилелдиң коммунистиг бот-эргелелинче чоорту шилчидер деп, СЭКП-ниң Программазының негелделеринге бүрүн дүгжүп турар дүрүм ёзугааргы болуушкун-дур.

Бо бүгү болза, бистиң Төрээн чуртувустуң коммунизмче базымнарының, социалистиг демократизминиң шалыпкын хөгжүлдезиниң чаагай магадылалы-дыр.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестериң блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкыннар болза, Совет Тываның ажылчы чоннарының СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелер дээш партияның ленинчи Төп Комитедин долгандыр бистиң улам-на сырый каттышканывыстың бадылаашкыннары болур.

Он сес хардан чүс хар ашкан хамаатылар
Дээди Совет соңгуурунга киржип турлар.
Октябрьның кызыл тугун холдан салбайн,
Дендиш чокка коммунизмче чеде бээр бис.

ХООЧУН САЛГАЛ:

Ийи-талдан ийи удаа...

Тыва Арат Республика Совет Эвилелиниң хөй националдыг өг-бүлезинге бактаап кирген соон дарый, Совет эрге-чагырганың дээди органынче болган баштайгы соңгулданың дугайын ам кончуг эки сактып тур мен. Совет социалистиг демократияның дөрт болгаш калбак эргелерин тыва араттар ынчан эң баштай-ла ажыглап, ёзулуг-ла мөдереп билгеннер. Ам ол эргелер бистиң анаа-ла хүн бүрүдеги амыдыралывыс, ажылхеректеривис апарган.

Ынчан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Тывадан баштайгы депутаттарының санынга кирип, Москваның Кремлинге барып, күрүнениң улуг айтырыгларын шиитпирлежир кайгамчык аас-кежик меңээ таварышкан турган. Ындыг өөрүшкү-маңнай чүгле Коммунистиг партияның, Совет эрге-чагырганың ачы-хавыяазында, мен ышкаш, арат кижиниң үлүүнге таваржыр чүве-дир дээрзин билип, бүгү күжүмнү чонумга өргүп чордум.

Бөгүн—ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү ийи-талчыларга ийи дапкыр байырланчыг болуп эртер. Чүл дээр болза, ийи-талчылар мооң-биле боттарының аразындан, боттарының төлептиг кижилеринден Дээди Советче Шагаан-Арыгның соңгулда округунуң талазы-биле ийи удаа деputатты депшидип үндүрүп турары ол-дур. Ол төлептиг кижиниң ат-шолазы бистиң урулгарывыстың ыңак башкызы Оюн Ак-кыс-тыр.

Бо кайгамчык хүнде бистиң амгы амыдырал-чуртталгавысты ССРЭ-ниң Дээди Совединче баштайгы соңгулданың үезии-биле деңнеп, каш сөстү бижиксеп тур мен. Ынчан Ийи-Талды суур деп адаары берге турган. Аңаа чүгле эмчи, садыг бажыңы, эвээш сургуул өөренир эге школа турган. Араттар Барын, Сенек унунда самдар өглерлиг турган. Хөй иезиивис быдаргай, хуу ажыл-агыйлыг турдувус. Тарааны чайның изии дүшкүжеге чедир, шаашкактаан шарылар думчуу шүжүледип тарып чордувус.

Удатпаанда колхозтаашкын эгелээн. Үжен чылдардан-на МЧАЗ-лер тургузуп, черни эвилелдиг ажылдап кылып чораан эвээш-биче дуржулгавыс кончуг ажыктыг болган. Колхозтуң ажыл-агыйынга күүчүлүг тракторлар, комбайннар көстүп келген. Ийи-Тал суурга сес чыл школазы, клуб, гараж, чуртталга бажыңнары туттунгулаан. Ам бөгүнгү амыдыралды көөрге, кижи магадап ханмас-тыр. Тывавыс автономнуг республика апарган, Тывавыс Ленин орденин кызыл тугунда чайнадып алган.

Бүгү-ле чүве чаартынган: колхозтуң суууру-даа, чери-даа. Эң-не кол чүве—колхозчу араттарның эртем-билиининң болгаш угаан-медерелиниң чаа ёзу-биле өскерилгени болур. Чоокка чедир-ле бистиң суурга ортумак эртемниг кижилерни тывары берге турган, ам ындыг улус эмгежок. Суурнуң улуг назылыг кижилери безин кежээки школада өөренип турарлар. Дээди эртемниг кижилер база бисте көвүдээн. Мындыг чаа кижилер бистиң чуртталгавыстың кол өзээнде, ажылывыстың бажында, аъдывыстың тынында турарлар.

Мен феодалдыг дарлалдың шаагайын чаактарым-биле танып чораан мен. Сөөлүнде Тывага хувискаазлчы демиселге киржип чордум. Үениң шаа-биле бижик-билиим чавыс-даа болза, орта далдаравайн, чаа амыдырал дээш ажылдап чордум. Амгы эртем-билиглиг аныяк салгачылары көргеш, кижиниң сеткили өөрүүр, сергээ хайныр-дыр.

Ооң дириг чижээнге бистиң аныяк кандидадывыс (ол бөгүн дораан бистиң депутадывыс апаар, орта бүзүрээр мен) Оюн Ак-кысты киирер мен. Шынап-ла, ындыг бедик атка төлептиг аныяк башкы Оюн Ак-кысты көргеш, хоочун салгалдың кижилери дерин халас төкпээн-дир, боттарынга төлептиг салгалды өстүрүп шыдаандыр эвеспе деп чоргаарал угаан-бодалды долуп келир-дир. Хол изиин бут изи часпас деп чүве ол-дур.

Ынчангаш кижиниң ам-даа чурттаисаары, ажылдаисаары келир-дир. Бөгүн улустуң төлептигери дээш бодумнуң бадылаашкынымны берип турарымны—ол күзел-соруумнуң эң улуг дээжизи кылдыр санаар мен.

М. КУДАЖЫ.
пенсионер, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Тывадан баштайгы депутаттарының бпрээзи чораан.

АНЫЯК САЛГАЛ:

Бүгү совет улус дээрелериниң дээрелерин Дээди Советтиң депутаттарынга бөгүн бадылап турарлар. Кызылдың № 2 школазының 11 классының доозукчуларының аразында эң баштай соңгуур назы четкен оолдар, кыстарга ийи дапкыр өөрүшкү таваржып турар. Ол дээрге, соңгулдага депутаттарга боттарының кандидаттарын бир дугаар бадылавышаан, он бир классты доозуп, аттестатты холга алыры-дыр.

ЧУРУКТА: доозукчулар (солагай таладан) Г. Байкара, Т. Маады, В. Ондар, (артында) В. Саая, К. Эрес-оол, Н. Дозур-оол олар бо-дур.

Фото А. Содупамныы.

Күш-ажылчы белээвис

Кижиниң амыдыралынга онза демдеглекеенчиг хүннер таваржы бээр болгай. 1962 чылдың март 18-ти азы ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда болган хүннү сактып тур мен. Ынчаарда соңгукчу хүлээлгемни күүседип, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестериң блогунуң тиилелгээн дээш бадылаашкынымны берип тургаш, төрээн колхозумнуң экономиказын быжыглаарынга үлүүмнү киирип, төрүүр чүс баш хойга онааштыр 105 хураганны алганымны партияга айыткап, улам эки ажылдаарымны партиямга ам база катап айыткап тур мен.

1963 чылда төрүүр чүс баш хойга онааштыр 109, 1964 чылда—110, 1965 чылда—118 хураганны ап келдим, бо үениң дургузунда күрүнеге дүк болгаш эът дужаар талазы-биле алган хүлээлгелеримни үргүлчү ажыр күүседип турдум. Чеди чылдың баштайгы чылының бирги чартымында байдалымны ап көөрге база чүгээр: коданымда төрээн 382 хойдан 460 хураган азы чүс баш төрүүр хойга онааштыр 120 хураган алдынган. Бо чылын бир хойдан-на 2 кг 700 грамм дүк кыргыыр планныг улус бис. Амгы байдалды алырга эки, хүлээлге күүсеттинер арга бар.

Чүгле мен эвес, мээң-биле кады чаңгыс бригадада ажылдап турар эштерим ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү—июнь 12-ге күш-ажылчы белектерлиг ужурашканнар. Чижээ, хойжу Борис Даржаа төрүүр чүс баш хойга онааштыр 100 хураганны алган, а хоочун хойжу Байыр Баралдың база бедик көргүзүгүнү чедип алган.

Ам бистиң мурнувуста улуг соруглалар туруп турар. Бригада төвүнге чаа кажаалар болгаш бажыңнар тудар, аңаа дузалажыр апаар бис. Ол ышкаш кыштагларның өдээн бөлөр, кажааларны септээр болгаш сиген кезер харыысалгалыг үе келген. Бо ажылдарга идепкейлиг киржип, малывысты оттуг-көктүг серии чайлагларга семиртип алгаш, келир кышты чедиишкинниг эрттиреринге бүзүрелдиг бис.

Ниитиниң малын өстүреринге мээң киирген эвээш биче үлүүмнү Совет чазактың демдеглээнин чүректиң ханызы-биле сөглээр апаар-дыр мен. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп атты эрткен чылын мецээ тывыскан, ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуму бо чылдың март 22-деги Чарлыы-биле мени Күш-ажылдың Кызыл тук ордени-биле шаңнады. Бо бедик үнелээшкинни болгаш идегелди шынзыдып, бистиң чонувустуң чаагай чоруунга шынчы бараан болурумну бөгүн, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестериң блогунуң кандидаттарын бадылап тура, хүлээнип тур мен.

Бистиң күрүневистиң дээди органынга соңгуттуруп турар кайгамчыктыг оолдар, кыстар күрүнениң, чоннуң эрге-ажымнга улуг ажылдарны бүдүрерин, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам-на бедидеринче доктаамал кичээнгей салырын күзээри чугула.

С. ОЮН,
«Кызыл тараачын» колхозтуң Ээрбек салбырында № 2 хойжу бригаданың бригадири.

Дадагалзаа чок бадылаар мен

Бөгүн ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулда хүнү. Ол биске улуг байырлал. Коммунизминиң тургузукчузу бистиң улузувус байырлал бүрүзүн чүгле политиктиг улуг көдүрлүүшкүн-биле эвес, харын күш-ажылчы кайгамчык чедиишкиннер-биле демдеглеп чаңчыккан. Ындыг болганда, мен маңаа бистиң ажылхеректеривистиң дугайын номчукчуга каксы-даа бол сонуургадыр бодадым.

Мен Бурят АССР-де Кяхтинскийниң гидромелиоративтиг техникумунга өөренип тургаш, 1963 чылда Тывага бүдүрүлге практиказын эртирип чайлаан мен. Тыванның агаар-бойдузу-даа, чону-даа меңээ кончуг таарымчалыг болган. Практикадан ээп чангаш, 1964 чылдың чазывында ук техникумну дооскаш, мээң Бурятиям ышкаш, ары-дуңмалышкы Тыва республиканың көдээ ажылагыйының хөгжүлдезинге дузалажыр, быча-нангыры-биле ылгалып турар. Азырадыкчы хөөннерден бүрүн хосталган Советтер ам харыысалганы бүрүнүбиле боттарынга ап, бүгү ажыл-агый, албан организацияларынга негелдени бедидип турар.

Тускай эртемим гидротехник болганда, мергежилим аайы-биле «Найырал» совхозтуң Терезин бугазының гидротехниктиг ажылын башкарып келдим. Беш тыва ажылчыннибиле аажок эп-найыралдыг ажылдап турар бис. Оларның иптинден ылаңгыя Сарыг-оол Чаш-оол, Түлүш Маадыр-оол олар чүгле кызымак, дыңнангыр ажылчыннар эвес, харын суттарылга системазының нарын дериглериниң мергежилдиг башкарыкчылары апаргылаан. Өске үш ажылчын база-ла эки кижилер чүве, ынчалзажок, оларның гидротехниктиг билии амдыызында эвээш. Оларны бедик мергежилдиг кылдыр өөредир дээш, мен бар-ла шаам-биле дузалажып турар мен — ол мээң хүлээлгем-даа.

Чаа-Хөлдүң Терезин бугазы—Тывада улуг суттарылга четкилериниң бирээзи. Ук буга 1600 гектар тарылга шөлүн дургаар шөйлүн чоруткан. Ооң кол бутазы минутада 6000 литр сугну берип шыдаар күштүг, а оон бичези—3000 литрни бээр. Бистиң гидротехниктиг бөлүүвүс бо частыг чазадыр бүгү системага четчир сугну хандырып келгенинге ачызында совхозтуң суттарыкчылар бригадазы бүгү шөлге тарылга мурнуңуң баштайгы суттарылгазын бедик шынарга, чедиишкинниг чорудуп шыдаан.

Бо чылын Терезин бугазының бүгү системазынга херектиг сут курлавырын Чаа-Хөл хемден ап болур арга бисте бар. Ооң-биле чайгы үеде тарылга шөлүн суттарылга-биле пийги удаа, херек апараа үшкү удаа, хандырып шыдаар бис.

СЭКП ТК-ниң май Пленумунуң шиитпиринге дүүштүр беш чылдың баштайгы чылында тараа болгаш чер ажылының өске-даа культуралрының суттатты көөрге, кижи магадап ханмас-тыр. Тывавыс автономнуг республика апарган, Тывавыс Ленин орденин кызыл тугунда чайнадып алган.

Бүгү-ле чүве чаартынган: колхозтуң суууру-даа, чери-даа. Эң-не кол Тараа дээш демиселдиң ниити херээнге бистер амгыыдан ыракта улуг үлүг-хууну киирип болур ужурлуг турган бис. Ынчаарга Терезин бугазының арык системазыны ону кылып турган гидротудугжулар ажылдың белениң хараап, чүгле чавыс черлерни таварты касканының уламындан биске эвээш эвес бергелер таваржып келгенин демдеглээр херек. Шынап-ла шак ындыг соора кылыышкынның уржуу-биле доора бугалар болганчок-ла чаза тептер, ону дуглаарынга хөй күш үнүп, сугтарылга ажылынга шаптык ужурашкынып турар.

Бо кол буганың соора кылыышкынын бис боттарывыстың күжүүс-биле эде кылыр аргавыс чогу билдингир. Мынчангаш бистиң чурттуң эрге-чагырганың дээди органынга соңгулданың бо хүнүнде республиканың Министрлер Төвүлелинден, Суг ажыл-агыйының болгаш мелиорацияның министерствозундан Терезин бугазының арык системазын эде тудары-биле холбашкан чарыдалдарны 1967 чылдың бюджединге өөренип көөрүн дилеп турар бис, а бо айтырыгны шиитпирлээринге ылаңгыя бистиң № 636 соңгулда округубустуң талазы-биле соңгудар депутат биче эвес рольду ойнаар боор деп идегээр бис.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге боттарының шынчы оолдар, кыстарын айбычылар кылдыр соңгуувушаан, совет улус, оларның иштинде бистиң республиканың ажылчы чоннарыы Төрээн чуртунуң улам ынайгы чечектелиишкинин, коммунизминиң тиилелгезин дүргедедирин дээш бадылап турарын билир. Сут ажыл-агыйының аныяк специализи мен улустуң айбычыларынга төлептиг кижилер дээш бөгүн бодумнуң бадылаашкынымны дадагалзаа чокка берип тура, оларның ажыл-чорудулгазынга улуг чедиишкиннерни күзеп тур мен!

Л. СЕЛЕЗНЕВА,
«Найырал» совхозтуң Терезин суттарылга системазының гидротехниги.

ЧУРТТУҢ ЧҮК-ЧҮГҮНЧЕ

Дөрт чыл бурунгаар, кажан бистиң чуртувуска соңгулда болган чылын Ак-Довуракта даг-дүгү комбинадының баштайгы эәлчээниң тудуу чоруп турган. Ынчаарда-ла ажылдап турган тудугжуларның чамдыызы ам даг-дүгү болбаазырадыр фабрикада нарын техника башкарып, өскелери—рудникте забойщиктер, экскаваторлар, чер өрүмнээр станоктар башкарып, а артканнары—тудугжу мергежилин улам бедидип, ам ийиги эәлчегиниң корпустарын тудуп турарлар.

Бир соңгулдадан дараазындагызынга чедир ындыг-ла үр уе эртпээн. Ынчалза-даа Ак-Довуракта улуг-улуг чаартылгалар болгулаан. Барык ийи чыл чыгыы үениң дургузунда бистиң республикада аар индустрияның баштайгызы—«Тыва даг-дүгү» комбинат улус ажыл-агыйынга херектиг продукцияны берип эгелей берген. Харын-даа ак-довуракчылар планныг онаалгаларны ыракта ажыр күүседип, республикада бүдүрүлге чергелериниң мурнуку одуруун эәлеп келгенинге кым чоргаарланмас боор.

Чуртка болган онзагай болуушкуннарны бистиң кижилеривис күш-ажылчы көдүрлүүшкүн, чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээри чаңчыл болу берген. ССРЭ-ниң Дээди Совединге соңгулдага тураскаатқан күш-ажыл эәлчегелериниң, социалистиг чарыштарның түңнелдери үндүртүнгеп. Комбинаттың даггжылары, механизаторлары болгаш даг-дүгү болбаазырадыкчылары тиилекчилер болуп шылгарааннар. Даг-дүгү болбаазырадыр фабриканың коллективи планын үгле майда безин 120 хуу күүсеткен.

Ол-ла фабриканың эәлчегелериниң аразында калбарган социалистиг чарышка аныяк инженер Виктор Родинге баштаткан эәлчег бирги черни эәлээн. Бедиткен хүлээлгелерин алгаш, бот-боттарының аразынга чарыш салган комсомолчулардан даг-дүгүнүң савалакчызы Надя Додолина, машинакчылар Ооржак Долчуң, Маша Шевчугова, регулировщик Люба Тинькова хүн санының нормазын 120—150 хуу чедирип келгеннер.

Бүгү коллективтиң чедиишкинниг ажылдаарын септекчилер эки хандырып турганнар. Оларның ачызында дериг-херекселдер үргүлчү туруш чок хөделип, эәлчеглер, ол-бо шугуммар долу күш-биле ажылдап келгеннер. Слесарьлар Л. Серебряков, И. Бывшев, И. Пивоваров, электрик Дөнгүр Оолак, электри-биле каңнакчы В. Гришанов олар чүгле септелге кылыры-биле кызыгаарланмайн, харын-даа механизмнерге кандыг-бир чаартылганы кылып, ажылдаарынга улам таарымчалыг байдалды тургузуп, чогаадыкчы ёзугун көргүзүп келгени өөрүнчүг.

Үстүнде адаан мурнакчы кижилеривис барык шуптузу комсомолчулар. Оларның инициативазыбиле эәлчеглер солчурунуң аразында-даа ажылды соссатпазы чедип алдынган. Мурнунда дараазындагы эәлчег ажылче киреринң үезинде 20 хире минута халас эртип турган. А комсомолчулар ону болдурбас дээш ажыл төнгүже чедир чартык хире шак артканда дериг-херекселдерни, ажылдаар черни аштап-арыглап эгелээрлер. Кандыг-бир механизм үрели бергенин эскерип каанда, дораан-на септекчи слесарьны кыйгырарлар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринең бир аргазы ынчаар тыывылган. Ак-Довуракчыларның тыпкаш, арыглаан продукцизын бистиң чуртувустуң сес улуг фабрика, заводтары хереглеп турар.

Каш-ла чылдар мурнунда кижиге бараан болбайн чыткан бойдустуң байлаа ам чурттуң чүкчүгүнде фабрика, заводтарже чоруп, хеп базар илиирлерден космос делгемин шинчилээр спутниктерниң кезектери болу берген. Ол улуг чаагай үүлени бүдүрүп турар Тываның ажылчын аңгызынга чоргаарланыр бис.

В. АНАНИН.

АК ДУГАЙЫНДА ЫРЛАР

Иван Торжу бистиң солунувустуң хоочун бижикчилериниң бирээзи. Ол бодунуң өскен, төрээн Ак хемниң дугайында ийи шүлүүн бисче чоруткан. Ам оларны номчукчуларның кичээнгейинге бараалгадыр-дыр бис.

КАДАРЧЫНЫҢ КОЖАМЫКТАРЫ

Хой-ла малды кадарарда,
Хоюг өттүг мээң Агым.
Божалардан шилип алган
Кончуг ынак мээң эжим.
Сыын, мыйгак турлаа болган
Сыннар адаа мээң Агым.
Сылдыс-шолбан херели дег,
Шынап чараш мээң эжим.
Кадарганым совхоз сүрүү
Кажаа сыңмас өзүп-ле тур.
Хамык чоннуң макталында,
Хартыга дег, ужуп чор мен.
Хой-ла малдың өзүлдези
Кодан-кажаа сыңмас-ла-дыр.
Хоор чоннуң макталында,
Космонавт дег, ужуп чор мен.
Сарыым эжим саанчы чүве,
Сагган сүдү, Ак дег элбек.
Саар-ла деп, сакты бээрге,
Салааларны кыймыш-ла дээр.
Арат чоннуң арбын малын
Ам-даа хөйну өстүрер бис.
Ажыл-ишке кежээ дирткеш,
Ада-чуртка мактадыр бис.

АК

Элик-хүлбүс аазим сыңмас,
Эртинези бажын ашкан—
Ээй, Агым, оой, Агым,
Энерелдиг төрээн хемим.
Оран чурттуң казар байлаан
Октаргайда диңмиреткен—
Оой, Агым, ээй, Агым,
Оруқ туткан төрээн хемим.

И. ТОРЖУ.

Шупту-ла сонуургаан

Институттуң чарлал азар самбыразының чанында хөй студентилер, башкылар үймерлежи берген тур. Чеде бергеш көөрүмге, төрээн Тывамдан келген артистерниң концерти болурунуң чарлалы болду.

Ол институтта тыва студентилер дыка хөй чүве болгай. Оларның катгы-хөглүү дам барган, тыва чугаалар дээрге оон-моон төктүп-ле тур. Бир узун кара уруг чанында турганы дыыраш баштыг, холунда «Кодээ ажыл-агый малдарының анатомиязы» деп ном туткан оолга:

— Анатомияның зачёдун дужаап алган кижи-дир сен, биске билеттерден садып каг, бистер зачётту дужаап каапталы—деп, чугаалай-дыр.

— Ындыг, ындыг. Төрээн Тывавыстан келген артистерниң концертин көрбеске кайын боор—деп, хүрең костюмунуң хөрээнде спорттуң 1-ги разрядының демдээн кадаан оол ол уругну деткиди.

Кежээкиниң 7 шак. Залда чаңгыс-даа хостуг олут чок. Кежеге ажыттынган соонда, концерттиң чарлакчызы чыылганнарга Тываның эстрада артистериниң байырын чедирбишаан, баштайгы номерни чарлаптарга, адыш часкаашкыны диңмирей берди.

Оюн Болдукпан «Ак-көк хемниң кижилери» деп кинодан Мергенниң ырызын ырлай-ла берди. Ол ырны дыңнап олурарга, кижиниң сагыш-сеткили хайныгып, Тываның ховулары, даглары, хемнери, тайгалары каракка көстүп келир чүве болду. Ол-ла ыраажының «Күскү садка» деп ырны орус, тыва дылдарга күүсеткени, цирк артизи Алексей Хууракттың жонглёрлуг көргүзүглери көрүкчүлерни онза магадаткан.

Аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивалының лауреады Максим Дакпайның сыгыртырын чарлаптарга, адыш часкаашкыны хенертен диңмирей берген. Сыгыт үр-ле үргүлчүлээн.

Сыгыт доозулган соонда, чанымда орган көрүкчүлер маргыжа берди.

— Бо ырлап турар кижи-дир—деп, чокпак кара эриң салдыг армян оол өөрүнге чугаалады.

— Чок, бир-ле онза үнүг кижи-дир — деп, бирээзи ындыг.

Тываның эстрада артистериниң концерти көрүкчүлерге солун болган.

П. ИРГИТ,

Улан-Үдэниң кедээ ажыл-агый институдунуң студентизи.

Артистиң демдеглел дептериндең

ЧОНУМ

Ындыннанган чүрээм үнүн
Ыры кылдыр ырлаптар мен.
Уран чараш аялганы
Улус-чонум шаңнап берген.

Кежиниң тыпын дыңнаг туткаш,
Кезээн шагда өлүм чок сен.
Тайбың иште начын болгаш,
Дарганнавас чүвең-не чок.

Ыраажы мен. Чонумнуң сээң
Дамды ышкаш кезээң-дир мен.
Ынай-даа бол, дамды база
Далайындан ылгалышпас.

ОКТАРГАЙЖЕ

Өске бир-ле өртемчей баар —
Өгбелерниң күзээни ол.
Амгы шагда Совет чурттан
Аянчылар олче чүткээн.

Бөмбүрээктиң тырттыышкынын
Бөгүн буза булгавыткан.
Венераже салганчыының
Берге оруун эгелеп каан.

ИЕНИҢ СӨЗҮ

Өскүс деп сөс билбес өскеш,
Он сестедиң, бөгүн оглум.
Өңгүр челээш сагындырар
Оруундува үнүп келдиң.

Кандыг эртем чедип алгаш,
Канчаарыңны бодуң-на бил.
Ынчалза-даа кижизиг боол,
Ылап шынчы чуртта, оглум.

Төрээн чурттуң шаңнаан күжүн
Төлеп-биле эдилеп чор.
Он сес харлаан кежиктиг төл
Орлан болбайн канчаар, оглум!

М. РАМАЗАНОВА.

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ

ҮШ АРТЫ АШКАНЫВЫС

Чүвениң шыны херек. Иймеге баргаш, көрбээнимни көрдүм, дыңнаваанымны дыңнадым. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн дижир хову турлаандан үнүп чоруур апарган бис.

— Орук берге, чүгле түък машиналары ажып болур, автобус чоруп көрбээн арттар бар, ынчангаш болаа мынчаар бөлүк артистер чорбаан чер. Олар Кызыл-Чыраа баарда, Чаданалап долганыр улус боор. Олдаа канчаар, орайтай берген-дир, бо черниң оруунга ийи машина каржып эртип шыдавас. Ол-даа чайлыгдыр, ийи хаяга чыгадып алган кызыг черлеп баштайгы артты ажар силер, ооң кырынга үнгеш, муңгашталып болур, ынчап барза, машинаны ээптер, дедир кылаштадыр деп хортавацар. Бир шагда автобузунар часкаш, чорумал машинага кезектеп чүдүргеш, чер ортузунга чедирер ужурга таваржып болур силер. Ой, Ой, оолдарым, хайыы-даа болза орук эки, ырак-узаандан далдаравайн. Чадааназе хаптынар — деп, бир эр сагыш човап чугаалады.

— Бир-тээ, музей ажылдакчызы болганда, оруктуң бергезинден корткаш чоорул!? Бистер болза республиканың район, суму байтык, малчыннарның турлаг бүрүзүн, хоочун партизаннарның кайда-кайда чурттап турарын, кымның кандыг чүве билирин чыып бижиир, бурунгунуң төөгүлүг тураскаалдары кайда, кандыг черде барын тодарадыр, чурукка тырттырар, келир үеде ол черлерге чүнү кылырын баш бурунгаар планнаар болгай бис. Оруктуң бергезинден коргар болзувусса, эки кижилерге-даа душпас бис, эргишагының төөгүлүг материалдарын-даа чыып ап шыдавас бис!— деп, бисти баштап чораан директор М. Делег чугаалаарга, чолаачы В. Лужанский «Кубань-63» деп автобусту дириледи берген.

Улуг-Хемниң «Найырал» совхозундан Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг колхозунга чедир үш кадыр арты аштывыс — моолап бир-ле дугаар автобус ашканы ол деп, ол черниң кырганнары магадаар болду. Чаңгыс күзелим: ол үш арттың ийи талазындан көк чалым хаялар кызап келген тар өдүглерин буза тевискеш, алгыды казып каапса, кандыг-даа аар чүъктүг машиналар чайлыг маңнаар, дорт болгаш каалама орук турбас деп бе?

БАЙ ШЫДАЛДЫЫ

Ийме биле Баян-Тала каттышкаш, Ленин аттыг бир улуг колхоз апарган. Хамык байлакты кылып турар күш болза, кижилер болгай. Ынчангаш мээң сонуургаан айтырыымны партком секретары Хертек Самдаң допчулай аарак чугаалап берди. Ук колхозта 3200 хире кижи чурттап турар. Ажыл кылып шыдаарлар: 2062 кижи. Кызыл-Чыраа биле Баян-Тала ийи суурда катай хаара 604 хире бажыңнар бар. Күрүнениң мурнунга салган сорулгазын ыяап-ла күүседир дээш эрес-шудургу ажылдап турар колхозчуларның мурнуку одуруунда 104 коммунистер болгаш 248 комсомолчулар бар.

Иймеде 306 өөреникчилиг сес чылдың школазы бар, ооң башкылары суурнуң культурлуг амыдыралын дүрген хөгжүдер дээш, хөй-нииттиниң янзы-бүрү ажылдарында идепкейлиг киржип турар. Иймениң районтөвүнден безин ырак черде турарын, база ында школа назылыг чаштарның көвейин караам-биле көргеш, бо магалыг черге—Хемчиктиң кыдыынга, оода бир ортумак школаны ажыдары негеттинип келген деп билдим. Мээң мыя бо хензиг бодалымны улус чырыдыышкын ямызы бодунуң чоокку чылдарда чорудар ажылдарының чугула планынга киирип аар болза, Иймениң эртем-культурлуг амыдыралын дүрген хөгжүдеринге дузалаар ийик.

Иймениң кижилери

Иймениң Ленин аттыг колхозу 6000 ажыт гектар тарылга шөлдүг. Тарылгазын бо чазын олар чедиишкиниг дооскан. 600 га суггаттыг черниң 400-зүнге чиңге-тараа, 200-зүнге кукурузаны тарааан. 4700 га кызыл-тастың бир газындан-на 20 центнер дүжүттү алыр.

30 гектар черге картошка, 5 гектар черге капуста, помидор, согуна, огурец тараан. Эң ылаңгыя арбузтуң үнери кедергей дижир чорду. Тарыырын тарааш, ажаап-карактап өстүргеш, күзүн ажаап алыры өреге бүрүзүнүң культурлуг чемни холга киирип алырының чугула херээ болу берген.

Колхозта 26000 баш малдың иштинден 20800 хирези хой. Кадарчылар болгаш эмчилер чаш малды менди чыл ажырып алыр дээш бүгү күжүн үндүрген. ооң кадында бо чылын ол ынчаар кончуг хүр кыш болган. Бут кырынга тургузуп, доруктуруп алган чаш хураганнарны немей санаарга, 25000 баш хойлуг. Малдың халдавырлыг аарыглары барык уьулген деп болур. Малдың кыжын чиир чемин: сиген, сула силосту план ёзугаар белеткеп ап турарындан чут болбастаан. Хар чаарга, чуглуп бады баар немдиктерлиг болгаш дагларлыг, изиг өттүг черлиг.

Ленин аттыг колхозта 80 хире одар-белчиирлиг, инектиң, хойнуң 5, база тракторнуң 4 бригадалары бар. Ооң бир салбыры болур Баян-Таладан Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсаңчап үгениин чоң билир. Бистер чүгле Иймениң девискээринден мындыг мурнакчы малчыннарны чурукка тырттырып ап, оларның ажыл, амыдыралы-биле таныштывыс: суваай инек кадарчылары Иван Чүлдүк, Хорлуу Ондар, хой кадарчылары Түлүш Дарыя-оол, Түлүш Уйнуккай, сакманщиктер Хүлер-оол, Моңгуш Тадар-оол, Моңгуш Сендинмаа оларның чурттап турар хонаштарын, кадарып турар малын, амыр-дыш чок кылып турар ажылын көргеш, мээң бажымга чүгле чаңгыс бодал кирген: бо кижилер — ёзулуг тоолчургу маадырлар ол-дур! Малчын өгнүң эр-херээжен ээлери ийлээ бир дем болуп алгаш, ийи нормалыг хой азы инек кадарар чүве болганда, чүгле эр кижини таан дыка онзалаваайн, херээжен кадарчыны база катай чурукка тырттырып ап, оларның ажыл-ишчи намдары-биле таныжып чордувус.

ХЕРЭЭЖЕННЕР ЧӨВҮЛЕЛИ АЖЫЛДАП ТУР

Сураглаан кижим тып алгаш, амырай берген мен, ол болза ясли-сад эргелекчизи Алаажык Сүсүтбейовна Ондар-дыр. Шак ол чугаакыр коммунист угбай Иймениң херээженнер чөвүлелин 1955 чылдан эгелеп удуртуп келген. Ук суурда 260 хире херээженнер бар. Үш ай иштинде чорудар ажылын чөвүлел планнап алыр. Ол хуусаа төнер билек, чоруткан ажылын түңнээш, дараазында үш айның планын чугаалашкаш, бадылап алыр. Тускай тематиктиг кежээлерни эрттиргилээн: «Эң эки эр кижи», «Чурттаалгамны канчаар чурттап эрттер мен». Оон ынай суурну 15 кварталга чаргаш, он беш дарганы тус-тус томуйлаан. ол арга суурнуң нииттиг чурумун экижидеринге болгаш арыг-шевериин шыңгыы сагыырынга кончуг таарымчалыг. «Эң эки бажың дээш» деп шилчиир чоруур кызыл тукту онзагай шылгаралдың сүлдези кылган. Бир ай иштинде 2 катап түңнел үндүргеш, кайы бажыңның ээлеринге тывсырын ылгарадып турарлар. Бажың иштиниң чечемейниң-даа каас-хоя болза, ында чурттап турар кижилерниң бирээзи-ле ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар, хурал-суглаадан былдамыштаар, эки хевин үй-балай кеттинер, чок болза уруг-дарыы кошкак өөренир өг-бүлени шаңнавастар. Шилчиир тукту кымга тывысканыл? Ону чедип ап шыдаан кижи—Сендиң Самбуевна Ондар. Ол не колхозта хлеб быжырып 1949 чылдан бээр ажылдап эгелээн. Ооң өөнүң ээзи Ыстай-оол Хурбаевич самосвал чолаачызы, ол үргүлчү шаңнадып турар. Оларның дөрт бичии уругларының элээдизи бирги класста эки өөреникчи, ужу ясли-садта.

«Херээженнерниң үнү» деп хана солун бо чылын беш катап үнген, баштай ама саазын долдур бижээн материалды үндүрүп, чүгле чединишкинин колдады бижип турда, улус төңдүр номчуп күш четпейн турган болгаш чамдыкта каттырып эрте бээр чоруктар таваршыкылаан. Ол ам «Херээженнер үнү», «Мурнакчыларга деңнежиңер» база «Теңниг булуң» деп ийи кол арынныг, допчу сөстүг, ханы утказы үнүп турар апарган, ооң чанынга улус үймерлежи бээр апарган.

Дөрт секция чүнү кылып турарыл? Иймеде херээженнер чөвүлелиниң бир кол дааныр күжү башкылар болгаш эмчилер. Суур иштинге, хову турлагларынга, малчыннар фермаларынга культура, бүдүрүлге ажылын күштелдирип чорударыбиле херээженнер чөвүлели дөрт секцияны тургускан. Бүдүрүлге секциязын библиотекарь Моңгуш Маңмаа удуртуп, колхозчуларның негелдезин өп-шаанда херексеп көөрүнге дузалаар, өөрү ажылдап турда, терек хөлегезинге тевээлеп олурарын бодаар былдамыш кижилерни эде кижизидип, «холундан туткаш», чоннуң чоон оруунче үдеп киирип каар. Эмчи Моңгуш Анай культура секциязын командылап,кудумчуларның даштын, бажыңнарның иштин арыг-шевер тургузарындан аңгыда, суурнуң чурттакчыларының кол нургулайы чеди хонгаш-ла чунар бажыңнаар, чаа хевин аяннанып солуп кеттинер дээш ышкаш арыг-шевериниң чугула негелделерин чедип апкан. Физика кабинединиң эргелекчизи Рая Донгак хоолулуг аъш-чем кылырының секциязын эргелеп, бажың бүрүзү тоң-дора дээрде бир хүн үш катап үш янзы чемнерни кылып чиирин ыяап-ла бо чылын чедип алган турар сорулганы бот-тандырып турар. Орус дыл башкызы Ирина Ондар бичии уруглар ортузунга чорудар ажылдың секциязын харыылап, бодунга онаашкан хөй-нииттиниң харыысалгалыг ажылын эптиг-эвилең чорудуп турар.

Дөрткен кыстың концерти. Ие кижини, эң ылангыя аныяк кыстарны чүгле бажың ажылы кылдыртып туруп бээр болза, окта таарышпас, ынчангаш херээженнерниң билиин бедидер, ниити культуразын уламна күштелдирип чорудары херээженнер чөвүлелиниң бир чугула ажылы апарган: ойнаар күзелдиг, салымныг кыстарны база аныяк нелерин каттыштыр эвилелдээш, ыраажылар бөлгүмүн тургускан. Башкы Ольга Сарыглар удурткан дөртен кижи киржикчилиг херээженнер концерти болур дээнде, кижи клуб дола бээр. Оларның чоңга көргүзүп чоруур оюннарында эрги, чаа ырлар, танцылар болгаш ажыл кылырда аарыг апаар, арагалаарда кадык апаар чалгаалар «дузаан» кыска шоодуглар колдаан. Ол ыраажы бөлүк ук районнуң бүгү девискээрин дескинген болгаш Улуг-Хемниң Кызыл-Арыг, Ак-Туругдан бээр оюнтоглаа көргүзүп каапкан. Хой кыргылдазы доосту бээри билек, сумулар болгаш чоокку районнар кезип чоруптарынга ам кидин-түлүк белеткевип турар. Иймениң кыстары ырлажып турда, аиа дүлгээзиннинг. Кижиниң эки ажыл кылыксаар сеткили ала-чайгаар хайнып келир.

КУЛЬТУРАНЫҢ ОДАГЛАРЫ

Библиотека эргелекчизи Моңгуш Маңмаа күш-ажылдың кижилерин болгаш кедээниң интеллигенчи аныктарын бодуң долгандыр мөөңнеп шыдаан. Эжикти ажыдыптарга, клубтуң бир өрээлинде номчулга өрээли: столдар кырында чаа-чаа солуннар, сеткүүлдер, номнар делгеттинген, аңаа келген кижи төңдүр номчаан номун дужаагаш, база бирээни бижидип алыр. Ук библиотеканың фондузу 7993 номнуг, оларның 2223-ли тыва дылда. Номчукчулары 663 кижи. Номчаан чүвеаниң утказын хандыр билип алыр, онаашкан ажылын ак сеткилдиг кылыр, идепкейлиг номчукчулар: клуб аштакчызы, 48 харлыг Ховалыг Эренмаа, повар Зоя Ондар, колхозчу Ооржак Аңзатпаа болгаш ол колхозту организастап тургузуушкан кижилерниң бирээзи, үргүлчү хой фермазын эргелекчилеп чораан, ам пенсионер, 74 харлыг Моңгуш Дүндүп. Ол ирей тыва, орус, моол дылдарда солун, сеткүүлдерни база эндере чагыдып алган, бодунуң билген чүүлдерин өске эш-өөрүнге даады-ла дамчыдып берип, арай сөспүргей номчукчуларның чалгаазын чидир чаңчаң каап тар, эрес сорук туг. Оон ыңай шалың алгаш-ла, бир чаа ном садып аар чаңчылдыг. бодунуң хуу библиотеказын байыдып турар. Херээженнер чөвүлели өреге бүрүзү ийи солунну ыяап-ла чагыдып, номнар садып ап, хуу библиотекалыг турарын эвилелдеп турарын деткип, өөрүп тур мен!

Кызыл-Чыраа суурда 150 кижи олурар клуб бар, ооң ажылдап турар хүн чуруму мындыг: понедельникте хамык улус политкичээлге хаара туттунар. Вторник биле улуг-хүнде школачыларга оюн болгаш кино көргүзер. Средада кежээки школаның өөредилгези болур. Четвергте клуб хостуг—аштала болгаш каасталга хүнү, оон ынай ол хүн клуб чөвүлелиниң кежигүннери чыглып алгаш, чорудар ажылын дугуржуп сүмележирлер. Пятницада партком, комсомол, колхоз баштаар чер база кедээ Советтиң хуралдаалаар хүнү. Субботада аныяктар кежээзи: танцы, ыры, болгаш янзы-бүрү культура-массалыг оюннар диңмирэп-ле турар. Дружинниктер болгаш комсомолчулар кежээниң-не дежурныйлап турар, хөйнүң ортузунга чүрүм үрээн дүржоктар көстү берзе, кыдчыктырбайн тудуп алырлар. Полит-суртаал болгаш масса хөглүг кежээлерни үргүлчү чорудуп келгениниң түңнелинде, чоокку ийи чылдың иштинде онаа айыылдыг чүрүм үрээн кижилер барык чок болган. Чүгле аныяктар эвес, Иймениң назыны элээн улгады берген колхозчулары оюн-тоглаага кончуг сундулуг чон чорду. Бажың бүрүзүнде хөл-шыдыраа бар, кижи бүрүзү шыдыраалаар. Чоруум бачым болганындан сеанс бериш четтикпейн баардым. «Улуг хемниң шапкыны» деп романым номчаан номчукчулар дыка хөй черлерден мени чалагылап турган чүве. оларның аразында Иймениң библиотеказы база бар турган, бо магалыг черге, база эргим номчукчуларымга чогуур өйүнде барбааным дыка хоомай чорук болганын билипген мен. Хензигне саналым бар: эргижирээн лозуңнарны чаартыр, шаараш шалаларны тырыыр, кызыл булуңга ооде чадаарда он санныг хөл-шыдыраалы садып белеткээр. Сөөлгү каш чылда аныяктардан чүгле ийи кижи шыдырааның бирги разрядын алган. Олар болза Ийме чурттуг тракторист Өнер-оол Беган биле школачы Дүлүш Моңгун-оол.

Иймеге чорбаан болгаштың көрүп чордум: чаазы-даа, чайы-даа магалыг чер-дир, күзү оон артык болур ыйнаан!

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

КЫЗЫЛ—ЫНАК ХООРАЙЫМ

Төвүгүе мөңгеде арткан Октябрь, Интернационал деп сөстер-биле адаан кудумчулар Кызылда бар. Оларның эге ужунда, шапкын Улуг-Хемниң эриинде, граниттен шуткаан, дээрже бедип үнген бо сүрлүг тураскаалдың чанынга келген санымда-ла, кандыг-ла бир дүвүрээзинниг, төөгүнү коптарган бодалдар-биле сеткил-сагыжым долуп, Октябрь тулчуушкунн а р ы н ы ң маадырлары-биле аңгызы, күзел-бодалы чаңгыс, оларның биче дуңмалары, ынак Тывамның кызыл партизаннары кыйгыржып, эрги, дарлакчы ёзу-чурумну дүжүрер дээш кадыг-дошкун, хан төгүүшкүнкүг тулчуушкунче кирип, тиилелгениң өөрүшкүлүг үннери, дайынчы ура чаңнык дег диңмиреп турган ышкаш апаар. Бодаарга-ла, бо бүгү хөй он-он чылдар мурнунда эвес, а дүүн чаа-ла, чоокку арткен хүннерде болуп турган чүве ышкаш. Ол ачылыг ха-дуңмаларының аттарын чок ынчангаш уттпас, оларның тураскаалынга шупту өг-бүлези-биле келгеш мөгейип, уругларынга маадырларның аттарын адап, оларның дугайында көрген, дыңнаан сактыышкынарын чугаалап, силерниң чурттаалгаңар база оларның ышкаш ындыг, чонуңуң ыдыктыг херээнге бүрүңү-биле бердинген буянныг болзун уругларым деп, йөрээп турарлар.

А Кызылга чүге ынак сен? деп айтырыгга, сургуул кижи:

— Эртемнериң дугуурун тып турар болгаш—дээр.

Төрээн чурттуң салым-чолу шиитпирлеттинип турган берге хүннерде чөптүг демиселче кедүрүлген чоннуң бичии кезээ болуп, кызыл коштар сурүп чоруп турган көк баштыг пенсионер ирей аңаа:

— Кызыл дээрге, төөгү болгай, оглум. Тыва чонувустуң төөгүзү — дээр.

А коммунистиг келир үени дери-биле чоокшуладып, коммунизмниң улуг тудуунуң ханазынга туйбуну салып турар аныяк ажылчын аңаа:

— Кызыл — Азия диптиң төвү, мээң ажылчын хоорайым, делгейже көөр тепкижим —дээр.

А Кызылдың автоөртээлинге келген кижиниң кичээнгейин «Кызыл силерге байыр чедирип тур» деп каастап чураам стенд хаара тудуп, республиканың найысылалының дугайын кысказы-биле таныштыра бээр. Кызыл республиканың административ болгаш культурлуг төвү. Үлетпүрүнүң төвүнде 39 үлетпүр бүдүрүлгелери ажылдап, 43 муң кижи чурттап турар. Эртемниң болгаш культураның төвү. Ында башкы институду, элээн каш тускай ортумак өөредилге черлери, 15 школалар, дылдың, литератураның, төөгүнүң Тыва эртем-шинчилел институду, солуннар редакциялары, радиотеле-центр, ном үндүрер чер, национал хөгжум-шии театры, 3 библиотека, 4 делгем экранныг кинотеатр, 12 клуб бар. Азия диптиң географтыг төвү Кызылда, ооң Интернационал кудумчузунуң эгезинде, дошкун Улуг-Хемниң эриинде туруп турар.

Октябрь... Интернационал... Азияның төвү... Бо сөстерде чеже сактыышкыннар, чырыткылыг күзел-бодалдар сиңникпээн дээр! Бирги делегей дайынының эгелээн чылының баштайгы чазында орус ажылчыннарның тавааң салган хоорайын хостаары дээш А. Д. Кравченко биле П. Е. Щетинкин оларның командылааны Сибирьниң партизан армиязының дайынчылары дээрбечи Колчактың есаулу Болотовтуң ийи муң кижилиг отрядынга удур коргуш чок тулчушкаш, дайзынны чылча шапкан. Тыва араттарның хостагалазы, аас-кежии дээш демиселге каңналган революсчу большевиктер Беспаловтуң, Крючковтуң, тыва арат Курсединиң, партизан командирлер Кравченконуң, Щетинкинниң, Кочетовтуң, кызыл партизаннар Адыг Түлүш Чүлдүмнүң, Кыргыс Дамбаның, Ондар Сарыг-оолдуң, Оюн Самбуунуң болгаш өске-даа хөй-хөй демиселчилерниң аттары чонуңуң өөрээн сеткилинге уттундурар бе? Кажан-даа уттундурбас. Ынчангаш оларның аттарын чүрээвиске эргеледип, олар бистиң коммунистиг келир үе дээш демиселивиске ол чалбыыштыг чылдарда тулчуп чорупт турганы дег, база катап ынчаар киржип, сорук-кииришкичи күжүн салгалдан салгалче улам мөңгежитсин дээш, оларның дугайында сактыышкыннарны чыып, сагыш-сеткилге мөңге тураскаалды арттырып турар бис.

Д. АНАЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: (Солагай таладан). Кызыл партизаннарга тураскаал чанында. Азияның төвү. Кочетов кудумчузунче парк талазындан хевир.

Фотолары авторнуу.

Танышылга

(Кыска шоодуг)

Оркестр үнү чоорту соксай берген. Кежээ дургаар шаанга киир ойнап каапкан хөгжүмчүлер инструментилерин аайлап, чанарынга белеткенип эгелээннер. Танцылап турган аныяктар верандаңы каггаш, тарап чоруп каанлар.

Тевек-оол сөөлгү вальсты кады танцылаан уруу-биле аллеялап базып чоруп олурган.

— Кижи чугаалажып танышар, аът киштежип танышар дээр болгай. дуумаазы. Аал чуртуңар кайда ирги, ат, фамилияңар кайызы боор?—деп ол айтырган.

Уруг кожазынче кылчаш кылдыр көргеш, далаш чок харыылаан:

— Мен кижилер-биле ынчаар танышарынга ынак эвес кижи мен.

— А канчаар танышарынга ынак ирги силер?

— Хууда чиик машинаң бар бе?

— Чок.

— Ындыг болза сээң-биле танышканының-даа херээ бар деп бе?

— Машинам чок-даа болза лотереямның бир биледи бар, ооң тиражы удавас үнер чүве болгай. Ынчангаш танышып алыр болзувусса, ажырбас боор ийин, кыс.

— Бир эвес машина ойнап албайн барзынза, танышылгавыс хей чүве апарбас деп бе?

— Чүге хей боор. Дараазында үнер лотереяның база бир билединден садып-ла алгай мен.

В. МОНГУШ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

ИЮНЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тимур болгаш оон командазы» 9.40, 11.25, 1.10, «Күстүң сөөлгү айы» 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Айболит эмчи» 9.15, «Колдун» ортулук» 11.15, 1.15, «Ийи койгун дээш» 3.15, 5.15, «Эртken үениң арыннары» 7.10, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Беш хүн, беш дүн» 11, 1, «Стряпуха» 3, 4.40, 6.15, 7.15, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Берге аас-кежии» 11, 3, «Тобаго угланыышкынын өскертип тур» 1, 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63 редакторнуң оралакчыларының 35-24 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75 корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы

ТС—00120.